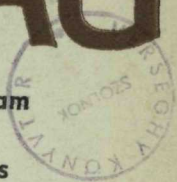

JÁSZKUNSAÉG

Társadalompolitikai
művészeti és irodalmi
folyóirat

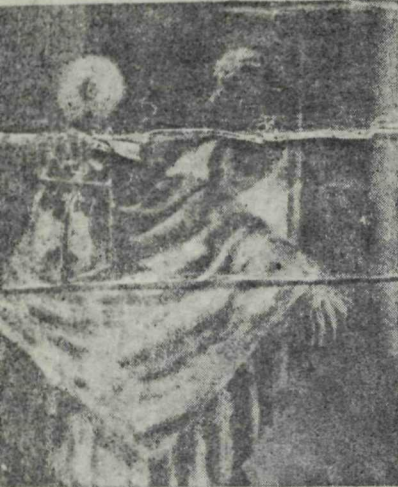
1

XXVII. évfolyam
első szám
1981. március

A magyar valóság festője

a kávéházi asztal minden szépséget veszi munkámbor nek ez a gyönyörű...
 R... sikereiről...
 látón, fiatalok...
 a „Puszta” en...
 a főváros tulajdon...
 képeket látol...
 zonyí...

...tűtési jászsgai...
 -ége. Valóságfestő...
 magyar ember eg...
 dásával érzékelté...
 képeken mégis va...
 tika, valami mesés...
 nak mint a jászsg...
 mosolygós meséi...
 mor legenda, vagy...
 Esetleg a kettő e...

A Jászsg mul...
 hogy tudná val...
 övénel mélyebb á...
 és Magor” című gy...
 képe egyik legsz...
 esetre leghűbb va...
 szép legendának...
 jász huszárja ren...
 ebben a témakör...
 A legnagyobb sz...
 a jász nép, a fal...
 jász fejek ábrázol...
 a magyar kultúr...
 művesei, pásztor...
 szönyai olyanok...
 döbbenne várja...
 mozdulnak és szó...

1. Jász menyecske
2. Alattyán megyeci
3. Feleségem
4. Öreg gulyás
5. Szalonnázó öreg
6. Jász pásztor

TARTALOM

- 3 Erdélyi Sándor: Az az egyetlen pillanat —
Hangjáték, első rész

VALÓ VILÁG

- 14 Boglyába gyűjtött napjaim — Iluh István
önéletrajzi írása, részlet, amelyben a fel-
szabadulás eseményeit idézi — Törökszent-
miklós 1944—45

FÓRUM

- 24 Öt év Szolnok megye közoktatásában — Dr.
Vincze Sándor tanulmánya

HAGYOMÁNYOK

- 36 Erdei Ferenc társadalomszemlélete — Szabó
László írása
- 43 Faluszája — Revolver-újság Jászapátin a
századforduló idejéből — Arató Antal

MŰVÉSZET

- 45 Gecse Árpád köszöntése

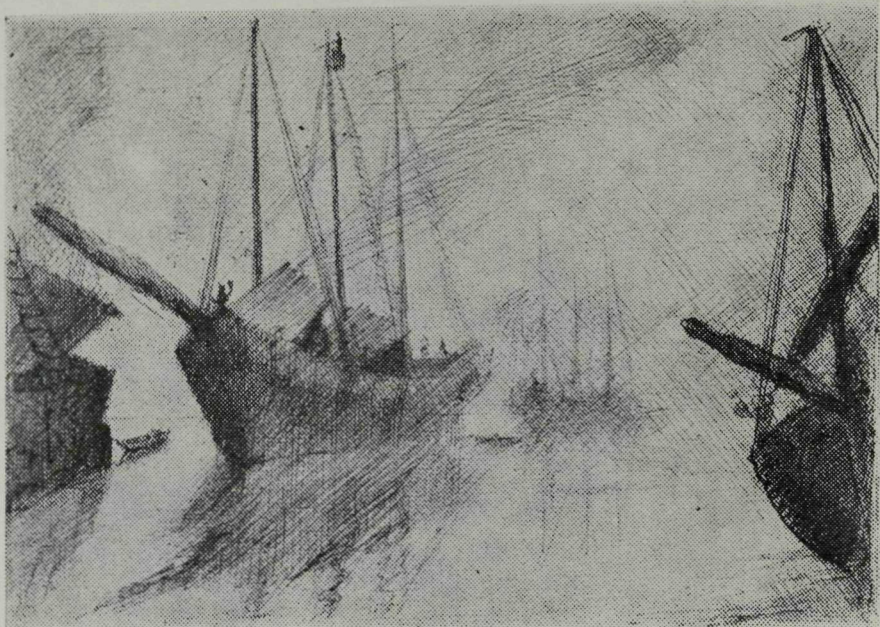
TÉKA

- 46 Egri Mária: Ámos Imre (Szuromi Pál is-
mertetője)
- 47 Varga Domokos: Aranyhomok (ismerteti
Szabó János)

KÉPEK

A címdalton, a 2. oldalon, a 16. oldalon, a 23.
oldalon (vázlatfüzetéből), a 40. oldalon és a 42.
oldalon, valamint a borító 3. oldalán Gecse Ár-
pád grafikái. (A fotókat Dede Géza készítette.)

A borító 2. oldalán Lakatos Vincze Gecse Árpá-
dot bemutató, 1943-ban frott cikke hasonmás for-
májában.

Szerkesztő bizottság: Andrikó Miklósné, Berényi Ferenc, Fábíán Péter (elnök), Lengyel Boldizsár, Nánási Mihály, Valkó Mihály (felelős szerkesztő).

A Szolnok megyei Tanács V. B. művelődésügyi osztályának folyóirata. — XXVII. évfolyam, 1. szám. — Megjelenik negyedévenként. — Szerkesztőség: 5000 Szolnok, Kossuth téri Irodaház. Telefon: 12-069. — Kiadja a Szolnok megyei Lapkiadó Vállalat. A kiadásért felel: Virágh Iván. — Terjeszti a Magyar Posta. — Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (1900 Budapest, V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díja: 1 évre 28,— Ft, csekk-számlaszám: 215-96162. — Készült a Szolnoki Nyomdában (5000 Szolnok, Vörös Csillag út 28.) — Felelős vezető: Gombkötő Béla igazgató.

ISSN 0448-9144

Index: 25 910

Az az egyetlen pillanat

*(Különféle izgatott zajok, hangeffek-
tusok. Ajtó nyílik és csukódik. Nagy
csend lesz. Pillanatnyi szünet)*

ŐRNAGY Tomor elvtárs?

TOMOR Igen. Tomor Árpád.

ŐRNAGY Ön az oldószeres üzem
vezetője, ugye?

TOMOR És Ön?

ŐRNAGY Grábóczyki őrnagy. Én ve-
zetem a vizsgálatot a mai robbanás
ügyében. Nagyon súlyos ügy. Ré-
gen fordult elő, hogy egyszerre há-
rom ember veszti életét.

TOMOR Hogy beszélhet így?! Hiszen
élnék! Mind a három él!

ŐRNAGY Ne reménykedjen. Az égé-
si sérülések kimenetelét Önnek,
mint vegyészmérnöknek éppen
olyan jól kell ismernie, mint ne-
kem, a rendőrtisztnek. Vagy ezzel
sem foglalkozott?

TOMOR Hogy érti azt, hogy ezzel
sem?!

ŐRNAGY Tisztességesen vezetett
üzemekben nem szokott hasonló
eset bekövetkezni.

TOMOR Értem. Tehát engem hibáz-
tat a törtétekért. Mielőtt egyál-
talan tudná, hogy mi történt.

ŐRNAGY Majd meg fogjuk tudni
Tomor elvtárs.

*(Ajtó nyílik a csendre, nagyon halkan
zene szól. A zene végig szól a jelenet
alatt)*

TOMORNÉ Angéla, miért égetitek a
nagy csillárt?

MIKLÓS Most nem ez a legfonto-
sabb.

TOMORNÉ Árpád?

ANGÉLA Ne menj be hozzá.

(Egy pillanatnyi hallgatás)

TOMORNÉ Miért, mit csinál?

ANGÉLA Fekszik az ágyon és sír.

TOMORNÉ *(ingerülten)* Mit csinál?

ANGÉLA Hason fekszik az ágyon és
sír.

TOMORNÉ Hát mi az isten történt?

ANGÉLA Odabent elégett három
emberük.

(Szünet)

ANGÉLA Apa állítólag nem felelős
érte.

TOMORNÉ Meghaltak?

ANGÉLA Még nem.

TOMORNÉ Na még csak ez hiány-
zott! Nem elég, hogy hülye mulya
állat volt egész életében... üzem-
vezető ötvennégy éves korában egy
piti kisgyárban... és most még ezt
is a nyakába varrják... Miklós-
kám, maga jogász.

MIKLÓS Csak leszek. Pár hónap ad-
dig.

TOMORNÉ Miklós-kám, mi járhat
ezért?

(hallgatás)

MIKLÓS Azt a vizsgálat dönti el.
Árpi bácsinak az az érzése, hogy
nem felelős érte. Csakhát a jog nem
érzelmek kérdése.

TOMORNÉ Tól-ig! Azt mondja! A
tól-ig-ot!

MIKLÓS Halált okozó gondatlan ve-
szélyeztetés. Kettőtől-nyolc évig
terjedő börtön.

(Induló léptek zaja)

FŐORVOS Nem maga az első ma
már. És a többieknek is csak azt
mondhattam, amit magának: nem
szívesen nyilatkozom, mérnök úr.

TOMOR De mégis, főorvos úr, a valószínűség.

FŐORVOS Kérem, ha a bőrfelület 38 százalékát elérő, vagy azt meghaladó felületen harmadfokú az égés, gyakorlatilag tehetetlenek vagyunk.

TOMOR És a mi embereinknél?

FŐORVOS *(hallatszik, hogy kórlapokat vesz fel, egyiket a másik után)* 98⁰/₀, 67⁰/₀ és 46⁰/₀.

TOMOR Tehát semmi remény?

(A főorvos hallgat)

TOMOR *(hebegve)* De hiszen ketten a saját lábukon szálltak be a mentőkocsiba... úgy beszélgettünk egymással, mint most maga, meg én... Póti Laci még megmarkolta a karom, és azt kérdezte: „ugye, nem tart két hétnél tovább. Nem tarthat, házat építünk... nem érek én arra rá, hogy a kórházban lébecoljak.”

(A főorvos hallgat)

TOMOR Az istenre kérem, főorvos úr! tegyen valamit!

FŐORVOS Ne az istentől várjon segítséget, mérnök úr! Maguk tegyenek valamit, de idejében. Ne utólag várjanak csodát és tolongjanak a kórházkapu előtt, hogy itt a bőrünk, bőrátültetésre, itt a vérünk vérátömlesztésre. Ebben az egész nyomorult országban... csak egy-egy árvíznél, robbanásnál, tűznél térnek észhez az emberek és mutatják meg, hogy mire lennének képesek. Három napig. Hogy aztán kezdődjön minden előlről. A következő árvízig... vagy tűzig.

(elhallgat)

Bocsásson meg kérem, nem ismerem az ügyet és a körülményeket. Én itt mindig csak a végeredményt

látom. És a tehetetlenségemet. És lehet, ingerültebb vagyok a kelle-ténél. Egy hete nem voltam otthon... volt egy beteg... a sérülés csak a bőrfelület 38 százalékára terjedt ki, azt hittem, ha éjjel-nappal az én kezemben van...

TOMOR És?

FŐORVOS Sajnos, már hazamehe-tek. Moralizálni. Néhány ostoba kollégám szerint túl sokat morali-zálok. És politikailag nem is min-dig helyesen és hasznosan. Mint azt Ön is észrevehette.

TOMOR Értem főorvos úr.

(indul)

FŐORVOS Mérnök úr!

TOMOR Tessék?!

FŐORVOS Az egyik sérültnél a há-rom közül, a vérvizsgálat nulla egész kilentized ezrelék véralko-holt mutatott ki.

TOMOR Miért mondja ezt?

FŐORVOS Mi, orvosok, mindig az életet védjük. És önök élnek. Vi-szontlátásra mérnök úr!

(Tomor kilép, becsukja maga mögött az ajtót. Kórházfolyosó hangjai)

ÖRNAGY Jó estét, Tomor úr! Úgy tűnik, közös útjaink vannak.

TOMOR Csodálja?

ÖRNAGY Az ellenkezője lepne meg. De örülök, hogy a látogatás ügyé-ben a főorvos úr magával szemben is éppoly hajthatatlan, mint a ha-tósággal.

TOMOR Nem kértem látogatást.

ÖRNAGY *(halk, de most már csat-tan)* Hát akkor? Mit akart itt?

TOMOR Nem tudom. Talán valami biztatást.

ÖRNAGY Tomor elvtárs!

TOMOR Tessék?

ÖRNAGY *(barátságosan)* A sérültek-ke... ha az orvosilag egyáltalán

lehetséges, én fogok először beszélni. Megértette?

TOMOR Annak ellenére, hogy Ön az első perc óta engem hibáztat a történetekért, egyelőre még szabadlábban vagyok és azt csinálom, amit akarok.

ŐRNAGY Téved. Ön mostantól kezdve egyet csinálhat: emlékezhet. Lehetőség szerint pontosan emlékezhet, Tomor elvtárs.

(Az őrnagy szobájában vagyunk)

ŐRNAGY 1974. szeptember 16-án, 12 óra 06 perckor az Önök oldószeres üzemében robbanás, pontosabban belobbanás történt, amelynek következtében az üzem művezetője, Tanai Sándor és két dolgozója: Póti László, valamint Kósa Ferenc, súlyos, életveszélyes égési sérüléseket szenvedett. A sérültekkel milyen viszonyban volt?

TOMOR Napok óta erre gondolok. Emlékezem. (éllel) Megpróbálom lehetőség szerint pontosan emlékezni. De, tudja, az a háló, amit lemeríték, alig fog ki valamit. Megdöbbenő, hogy együtt éltem velük, vezettem őket és szinte semmit sem tudok róluk. Csak apróságokat.

ŐRNAGY Beszéljen az apróságokról. Tessék, mondjuk Póti Lászlóról.

(Gépzúgás, mint alapzaj. Messziről jön, mégis a közelséget érzékelteti, hogy az iroda, ahol a beszélgetés zajlik, nagyon közel van az üzemhez. A zaj egy pillanatra fölerősödik, mint amikor ajtót nyitnak, aztán visszaáll eredeti szintjére.)

TOMOR (ingerülten) Mi van Laci? A hármás hajtóművéhez küldtem, hogy töltsen utána az olajat.

PÓTI Utánatöltöttem.

TOMOR Van még valami?

(hosszú hallgatás)

PÓTI Hát, hiszen, tudom én, hogy nem tart jó munkásnak. (hallgatás) Mégse kellett volna elutasítania a kölcsönigényemet.

TOMOR Nem én utasítottam el. Az szb.

PÓTI De a maga javaslata alapján!

TOMOR Úgy látszik, arra érdemesebbek között osztották szét a keretet.

PÓTI Nagyon kellene az a pénz, Tomor elvtárs. Házat építék és kifuldattam.

TOMOR Sajnálom, Laci, nem tudok segíteni.

PÓTI (sóhaj) Értem. Hát akkor (indulna, de egy pillanatra még meggondolja magát) Pedig meglátja, ha meglesz a házam, sokkal többet fogok dolgozni. Most mindig fáradt vagyok.

TOMOR Sajnálom, Póti. Az szb elosztotta már a pénzeket.

(Az őrnagy szobájában vagyunk)

ŐRNAGY Tudja, hogy Pótiné nálam járt.

TOMOR Mi keresnivalója volt itt?

ŐRNAGY Elmondott néhány dolgot.

TOMOR Miről?

ŐRNAGY Mindenről, amiről tudott, például, hogy mi történt aznap este.

TOMOR Nem hiszem, hogy Pótiné bármiről tudhat, aminek az ügyszöke közö lehet.

ŐRNAGY Semmilyen információt nem szabad lebecsülni. Mindenestre Pótiné készségesebb volt, mint akár Ön, akár egy-két kollégája.

CSÁKI Hivatott őrnagy elvtárs.

ŐRNAGY Ön a gyár műszaki-gazdasági tanácsadója?

CSÁKI Pontosan.

ŐRNAGY Régebben főmérnöke volt.

CSÁKI A csoda az lett volna, ha ezt nem deríti ki a kihallgatásom előtt.

ÖRNAGY Számomra az a csoda, ha valaki, ötvenkét évesen önként lemond vezető beosztásáról, és dolgozik ugyanott, havi másfélezerrel kevesebbért.

CSÁKI *(nyugodtan)* A nyugalom és a zavartalan álom pénzben nem fejezhető ki.

ÖRNAGY Három ember meghalt. Ez nem zavarja az álmát?

CSÁKI Nem vagyok felelős érte.

ÖRNAGY Ha még mindig a főmérnöke volna ennek a gyárnak, felelősségre vonhatnánk.

CSÁKI Tudom. Azért nem vagyok a főmérnöke.

ÖRNAGY *(hallgat)* Maga ezek szerint várta, hogy valami bekövetkezik?

CSÁKI Ez túlzás. De tudtam, hogy megvan a realitása. És azt is, hogy elhárításában, mint főmérnök is tehetetlen vagyok.

ÖRNAGY Vagy nem is próbált meg semmit?!

CSÁKI Ha a tények nem zavarják, nyugodt lelkiismerettel ítélkezzen.

ÖRNAGY A lelkiismeretet én kérhetném számon Öntől.

CSÁKI Miért? Mert levontam a realitásokból óhatatlanul adódó következtetéseket?

ÖRNAGY Mi jelent a maga számára realitást?

CSÁKI Hosszas magyarázat helyett megenged egy történetet? Talán még érdeklis is. Az egyik elhunytal kapcsolatos. És közvetlenül megelőzte a lemondásomat.

(Az irodai jelenlétnél már hallott zaj csak most erősen, határozottan. Az üzemben vagyunk)

TOMOR Tanai bácsi! Mi az úristent mos maga itt?!

TANAI *(nyugodtan)* Jó estét mérnök úr! Hát még mindig nem ment haza?

TOMOR De hiszen ez benzin! Legálább 20 liter benzin!

TANAI Az hát! Más nem nagyon viszi ki a koszt meg az olajat ebből a puffajkából.

TOMOR Megőrült? Azonnal hagyja abba!!

TANAI Ne tessék idegeskedni. Benzingőz jelenlétében az okozza mindig a nagy bajt, hogy az emberek elkezdenek kapkodni, odavágnak mondjuk egy vasat a másikhoz, az meg szikrázik és kész a baj.

TOMOR Azonnal hagyja abba... a benzint tessék visszaszívni a rendszerbe.

TANAI Hát most már hadd fejezzem be! Jó, tudom, tilos, mérnök úr, de hát annyi mindent nem lehet csinálni. És engem sose féltsen, negyven éve dolgozom benzinnel, nagyon jól tudom, mit lehet és mit nem. Maga meg menjen szépen haza mérnök úr, eleget dolgozott, egész nap, mit keres még ilyenkor is idebent?!

(Újra csend lesz. Az őrnagy szobájában vagyunk)

CSÁKI Tomor jelentette nekem az esetet. Elrendeltem a fegyelmet.

ÖRNAGY Nem látom nyomát Tanai papírjai között.

CSÁKI Nem is. Az igazgatónak más véleménye volt a dologról. Tanait ugyanis felterjesztették április 4-i kiténtetésre, ha fegyelmet kap, visszavonják.

ÖRNAGY Erre maga lemondott?

CSÁKI Nem ilyen egyszerű ez. Először felajánlottam igazgatónak: válasszon köztem és Tanai között.

ÖRNAGY És a válasz?

CSÁKI Még csak nem is volt igazságtalan. Egy meglévő állapotot rögzített. Hogy ugyanis könnyebb ma főmérnököt kapni, mint valakit, aki egy veszélyes, oldószeres

üzemben három műszakot vállal. Csak ennek elhangzása után mondtam le. Mi más tethetem volna? Szegény hülye Tomor megetté a dolgot. Némi kis presszió és máris a hatalom oldalán volt.

ŐRNAGY A maga helyére tört?

CSÁKI Nem hinném. Inkább csak megijedt. És bedőlt. Divide et impera. A hatalom mindig ismétlődő játéka. Elfogadta a diktált feltételeket. **Mint mindig.** Elintézték a dolgot szóbeli megrovással, én meg visszaadtam a főmérnöki megbízásomat. Az utódom, aki ezt megelőzően a vezérigazgató személyi titkára volt, ambíciózus fiatalember, skrupulusok nélkül. Ki tudja? Talán neki van igaza?

ŐRNAGY És maga?

CSÁKI Ragaszkodtam hozzá, hogy csak műszaki kérdésekkel foglalkozom.

ŐRNAGY De most itt van ez a robbanás!

CSÁKI Végső soron ez is csak műszaki kérdés.

ŐRNAGY Hogy érti ezt? Mit tud róla?

CSÁKI Egyelőre semmit. Vagy nagyon keveset. De ahogyan maga vallatja az embereket, én is vallatom az anyagot. Az oldószert, ami a rendszerből kiömlött. És amiben kellett valami abnormálisnak, rendellenességnek lenni ahhoz, hogy belobbanjon. Mert Tanait ismerem. Ő is ismerte az anyagot, negyven éve. Lefogadom, semmi olyat nem tett, amit nem tett meg már százszor is. Tehát most a százegyedik esetben valami nem stimelt. Ezt kell megtalálni.

ŐRNAGY És mit tesz vele, ha megellelte? Tanulmányt ír belőle? Vagy ledoktorál a témából?

CSÁKI Lesz az is olyan hasznos, mint az ön tevékenysége.

(Hangeffektus választja el egymástól a két jelenetet. Csend van, az őrnagy szobájában vagyunk)

ŐRNAGY Hány éve van itt Kun elvtárs?

KUN Négy.

ŐRNAGY Tudta, hogy veszélyes üzem?

KUN Elmondták.

ŐRNAGY Vállalja továbbra is?

KUN Alig várjuk, őrnagy elvtárs, az indulást. Nem pénz ez így, amit kapunk. Csak az alapórabér. Amikor mentünk, ötezer felett kerestem, most alig hagyja el a hármat.

ŐRNAGY Három ember élete... és maga pénzről beszél? Ha magukon múlik, le sem állnak?!

KUN Nézze, most átalakítjuk az üzemet, de majd ha kitalálják, hogyan lehet benzin nélkül csinálni ezt az egészet. Akkor. Akkor érdemes. Addig éppen úgy veszélyes marad.

ŐRNAGY Mit gondol, miért szerelték le azt a csőszakaszt?

KUN Nem tudom, őrnagy elvtárs.

ŐRNAGY De valamit mégis gondol.

KUN Nem gondolok semmit.

ŐRNAGY Kioktatták, hogy itt mit mondjon?

KUN Nem oktatott ki senki, semmi-re.

ŐRNAGY Maga kit hibáztat a törtétekért?

KUN Nem az én dolgom az ítékezés.

ŐRNAGY De mégis, ha magára lenn
KUN De nincsen rám bízva.

ŐRNAGY Maga most csoportvezető lett.

KUN Igen. Hogy ezekre a szegényekre már nem lehet számítani — előléptettek.

ŐRNAGY Magára lesz bízva az üzem. Mikor fog egy csőszakaszt megbontani?

KUN Ha mondják.

ÖRNAGY Akkor Tanaiék miért bontották meg? Ki mondta nekik?

KUN Tanai Sanyi bácsi az más. Ő úgy ismerte az üzemet, mint a tenyerét. Neki nem kellett semmit mondani.

ÖRNAGY Akkor miért bonthatta meg?

KUN Talán, mert dugulást észlelt.

ÖRNAGY Előfordul magánál is, hogy dugult valahol valamelyik vezeték?

KUN Egy ilyen bonyolult rendszer-nél minden előfordulhat.

ÖRNAGY Előfordult, vagy nem?

KUN Elő, persze. Öreg üzem ez kérem.

ÖRNAGY És ilyenkor mit csináltak?

KUN Hát mi a fenét lehet csinálni? megvárni a karácsonyt?

ÖRNAGY Tehát ilyenkor megbontották a rendszert.

KUN Meg.

ÖRNAGY Kinek az utasítása kellett ehhez?

KUN Volt úgy, hogy éjjel dugult. Mondjuk kettőkor. Kítől lehet ilyenkor utasítást kapni?

ÖRNAGY Éjjel nem volt bent mérnök vagy technikus?

KUN Nálunk, ha valaki leérettségizik, már nem vállalja a három műszakot. Íróasztalt akar mindegyik.

ÖRNAGY De egy ilyen veszélyes üzemnél...

KUN És mit ért egy érettségizett a duguláshoz? Azt aligha tanítják. Arra minket jobban megtanított az élet.

ÖRNAGY A végeredmény mást mutat.

KUN Nem tudom, mi történhetett.

ÖRNAGY Az üzemvezetés tudott ezekről a dugulásokról?

KUN Ha szóltak nekik.

ÖRNAGY Nem volt kötelező?

KUN De. Az oktatáson mindig elmondták, hogy szólni kell, ha va-

lami rendkívüli esik meg. Alá is írtatták.

ÖRNAGY Mégsem szóltak mindig.

KUN Mondtam már. Nem lehet mindig mindenért az irodába rohargálni. Nem is veszik szívesen.

ÖRNAGY Milyennek ismerte Póti Lacit?

KUN Hebehurgya kölyök volt. Az öreg Tanai többször kizavarta az üzemből. Nem volt idevaló. Egy dolog érdekelte csak: hogy a házat felépítse.

ÖRNAGY El tudja képzelni Pótiról, hogy valami olyasmit csinált akkor, amikor azt a csövet leszerelték, amiből robbanás lehetett?

KUN Hülye azért nem volt.

ÖRNAGY Nos, jól van, egyelőre elég. Most leírjuk, amit elmondott és aláírja.

KUN Ha azt írják le, amit elmondtam.

ÖRNAGY Miért ilyen gyanakvó?

KUN Az én fajtám nem szeret se a rendőrségre, se a bíróságra járni.

(Hangeffektus. Változatlanul az örnagy szobájában vagyunk)

ÖRNAGY Ön Kósa Ferencné?

MÁRIA Nem. Az nem én vagyok. Én az élettársa vagyok.

ÖRNAGY Tessék, asszonyom. Mondja el, hogy miért jött ide.

MÁRIA Hát hová menjek? Maga vezetett ezt a nyomozást, nem?!

ÖRNAGY Én, asszonyom. Tud valami érdekeset mondani?

MÁRIA Nem tudom, magának érdekes lesz-e?! Nekem az volt. Tegnap este meglátogatott Tomor mérnök.

(Csengő szól, ajtó nyílik)

TOMOR Jó estét! Mária!

MÁRIA *(hallgat)*

TOMOR Jó estét.

MÁRIA Ezt mondta már.

TOMOR Beengedne?

MÁRIA Tessék! (ajtócsukódás)

Erre, a konyhába tessék! A gyerekek már alszanak.

TOMOR Mondja, — Feri milyen rendszerességgel és mennyit ivott?

MÁRIA Nem ivott!... nem többet, mint más! Néha. Néha felhajtott valamit.

TOMOR A robbanás után, amikor bevitték a kórházba, vért vettek tőle. A vér alkoholtartalma nulla egész kilencized ezrelék felett volt.

MÁRIA Ezért jött? Tanúskodásra kérne, hogy részeg volt?! Így akarja menteni a bőrét?!

TOMOR Félreért. Nem menteni szeretném magam. Csak tisztán látni. Nekünk fogalmunk sincs arról, hogy abban az egyetlen pillanatban — és előtte mi történt?!

MÁRIA Azt hiszi, nekem talán van?!

TOMOR Esetleg segíthetne. — Jó egy éve Feri bejött hozzám. Átadott egy javaslatot. Újításnak szánta. Sok pénzért remélt tőle. Nem beszélt itthon erről?

MÁRIA (hallgat)

TOMOR Nem?

MÁRIA Mit akar?

TOMOR Én akkor visszaadtam neki azt a javaslatot, — gyakorlati szempontból kivitelezhetetlennek tartottam. Dög-drága nyugati szűrőket javasolt, amelyekre akkor már második éve tagadták meg az import engedélyeket. Ha valahol véletlenül megvolnának azok a papírok, szeretném megkapni őket. Egy ugyanolyan dugulásról szóltak, mint ami a robbanás előtt is volt. És talán van hozzájuk írva egy-két mondat, vagy utalás, ami akkor elkerülte a figyelmemet... munkafogásokról, amelyeket nem kötöttek az üzemvezetés orrára — és ami esetleg támpontot adna arra, miből lett a baj.

MÁRIA Semmiről nem tudok.

TOMOR Próbáljon visszaemlékezni!

MÁRIA Mondtam, hogy semmiről nem tudok. És későre jár. Jó éjszakát mérnök úr!

TOMOR (hallgatás után) Jó éjszakát!

(Hangeffektus, ismét az őrnagy szobájában vagyunk)

MÁRIA Tessék, őrnagy elvtárs, itt vannak azok a papírok. Nagyon jól emlékeztem rájuk. Feri mindig kockás papírra írt.

ŐRNAGY Tegnap este is tudta, hol vannak?

MÁRIA Tudtam.

ŐRNAGY Miért nem adta oda Tomornak?

MÁRIA Mert Tomor nálam ne számítson támogatásra! Nekem, anynyi nyomorúság és megaláztatás után, Feri volt az egyetlen mentevárom. Tehát gyűlölöm Tomort és mindazokat, akiknek közük volt mindahhoz, ami Ferivel történt.

ŐRNAGY Ilyen biztosan tudja, hogy kiknek volt közük?

MÁRIA Miért, maga nem?

ŐRNAGY Asszonyom, érzelmeink nekünk is vannak. De mi nem állhatunk be verekedőpartnernek egyik oldalra sem. Nekünk, amennyire erőnkben futja, az igazságot kell, vagy kellene kideríteni.

MÁRIA Akkor hát minden jót.

ŐRNAGY No, nem egészen. Ha már idejött, volna szíves elmondani Kósa Ferenc utolsó estéjét.

(Hangeffektus átvisz minket újra Mária lakásának konyhájába)

MÁRIA Feri, miért iszol? Az istenért, miért iszol? Van még okod most, amikor lassan már minden rendben van?

KÓSA Most már... de mi volt eddig?

MÁRIA Én hálás vagyok neked, hogy szereted a két gyereket, akik nem a te gyerekeid.

KÓSA Én, annakidején azt akartam, hogy tőlem legyenek gyerekeid.

MÁRIA Ne hányd századszor a szememre, hogy engedtem anyáméknak. Elmúlt, vége, elváltam, te is elváltál. És most itt vagy. Ül már le az istenért. Reggel dolgoznod kell menni.

KÓSA Igen. Reggel. Délben és este. Felkelni. Mindig csak felkelni és bemenni dolgozni. És bentmaradni és túlórázni. És pénzt kapni ezért. És mégis soha utól nem érjük magunkat. Néha már azt hiszem, hogy egyetlen kapcsolatunk a külvilággal az OTP.

MÁRIA Lassan rendbejövünk. Még egy-két év.

KÓSA Egy-két év? Mikor lesz anynyink, hogy ezt a szoba-konyhát elcseréljük?

MÁRIA Egyél, kérlek. Reggel fel kell kelned. Másnaposan nem mehetsz dolgozni.

KÓSA Én soha nem akarok inni, Mária. Csak aztán összeszámolok mindent, ami kell és ami még kellene a gyerekeknek és neked. Az én zsebemben nem kuncog a király, hanem egyenesen röhög.

MÁRIA Ha így csinálsz, végleg röhögni fog. Nem tudsz mindent megszerezni, ami másnak van.

KÓSA Rajtam röhög, aki fizetem oda a gyerektartást, de ide egy filér nem jut.

(hallgatnak)

Bocsáss meg! Bocsáss meg kérlek! Talán a sors egyik legnagyobb igazságtalansága, hogy az ember mindig azt marja, gyilkolja, bántja, aki hozzá a legközelebb áll.

MÁRIA Miért? Mert az van kéznél?

KÓSA Mert tehetetlen és mert nem

tud semmit előlről kezdeni. De ígérem, megpróbálom. Meg.

(hallgatás)

ÖRNAGY És?!

MÁRIA Ez volt őrnagy elvtárs, amit utoljára hallottam tőle, — mert a kórházban már nem volt értelmes szava. Reggel nagyon csendben felkelt. Ha előző este ivott, mindig szörnyen szégyellte magát, kipucolta a gyerekek cipőjét, megfőzte a kávé, aztán csendesen elment. Az ajtót már hallottam csukódni. Akkor ébredtem.

ÖRNAGY Értem.

MÁRIA Nem ért maga semmit. Hogyan is érthetné?! Ez magának éppen olyan ügy, mint a többi száz. De nekem ez az élet. Pontosabban ez volt az élet.

(A zaj elúszik. Istmét csend van. Az őrnagy szobájában vagyunk)

ÖRNAGY Zólyom elvtárs, Tanai hányadik órája volt bent a baleset bekövetkeztekor?

ZÓLYOM Tizennegyedik. Éjszaka is ő vitte az üzemet. Aztán maradt délelőttre, mert Csuri beteg lett. Az én partim váltotta volna.

ÖRNAGY Tizenhat óra? Nem sok az, ebben az üzemben?

ZÓLYOM Ki mondta kérem, hogy nem sok?! Embertelenül sok.

ÖRNAGY Ki tartotta bent Tanait?

ZÓLYOM Ki tartotta volna? Reggel hatkor járt le a műszakja. Az irodisták meg fél nyolcra járnak.

ÖRNAGY Akkor miért nem váltották le fél nyolckor?

ZÓLYOM Kivel kérem?

ÖRNAGY A tartalék emberekkel.

ZÓLYOM Tartalék?! Így is minden parti tizennyolc helyett tizenhárom-tizennégy emberrel dolgozott.

ÖRNAGY Mióta?

ZÓLYOM Évek óta.

ŐRNAGY A gyárvezetőség mit tett ellene?

ZÓLYOM Maga szerint mit tehetett volna?

ŐRNAGY Leállítják az üzemet, a szabályszerű létszámig.

ZÓLYOM Ki meri azt kérem kimonodani? Álljon le az egész magyar ipar?

ŐRNAGY Maga mondta: Egy óra híja, és a maga által vezetett műszak robban fel.

(hallgatnak)

És mégis védi a vezetőit.

(Egy pillanatnyi szünet után)

ZÓLYOM A főmérnök úr szerint mi üldöztük el az újonnan belépetteket... mert féltettük a túlórapénzünket. Ha a főmérnök úr csak egy köröm alatti feketényit értene az üzemhez, aligha vallana ilyet. De hát hogyan is értene? Nem volt annak még koszos a keze talán életében! Az üzemeket nem ismeri. Nem nagyon látogatott le, — ha igen, hát akkor is csak a „hogyan vagyunk? hogy vagyunk?” — erejéig.

ŐRNAGY Akkor miért nevezték ki?

ZÓLYOM Akinek isten a barátja... Előzőleg a vezérigazgató személyi titkára volt. Ott nyalta simára maga előtt az utat.

ŐRNAGY Tehát nem lett volna szabad kinevezni?

ZÓLYOM Nem!

ŐRNAGY Akkor maga is miért járult hozzá? A pártvezetőségnek vétőjoga van... és maga nemcsak művezető, de pártvezetőségi tag is.

ZÓLYOM Honnan tudhattuk volna, hogy milyen lesz?

ŐRNAGY De azt tudták, hogy nem ismeri az üzemet. A kinevezést mégis megszavazták. Egyhangúan. Miért?

ZÓLYOM A vezér akart már egy kárdert az itteni vezetőségben, aki egyértelműen az ő embere. És a vezérrel ujjat húzni nem tanácsos. Esetenkint az egész gyár látja kárát.

ŐRNAGY És most nem látja kárát?

ZÓLYOM Nem egyedül a főmérnökön múlt, hogy bekövetkezett, ami bekövetkezett. Amíg minden csirkefogót tárt karokkal vár minden gyárkapu, akárhány strigulája is van a könyvében, addig minden megtörténhet és addig a tisztességesebbjenek nem marad más, mint összeszorítani a fogát és húzni az igát helyettük is.

ŐRNAGY Húzni addig, amíg. A tizennegyedik órában is. Amikor már a fáradságtól azt sem tudja, mit csinál. Mint Tanai.

ZÓLYOM Tanaiért tűzbe teszem a kezem. Még a tizennegyedik órában is. Hanem a Póti Laciért alig. Az pihenni járt be ide. Lazítani az otthoni maszokolás után. Na látja, amióta ez a szörnyűség történt, állandóan az lebeg előttem: csak ez csinálhatott valamit... Hogy miért is nem vágta ki Sanyi bácsi, miért?!...

ŐRNAGY Miért a Póti Lacira akarja kenni maga is?! Miért nem a mérnökökön, főmérnökökön kereskedik?!

(Egy kis hallgatás után az őrnagy szobájában)

ŐRNAGY Tessék, főmérnök elvtárs, hallgatom.

FŐMÉRnök Nem védekezem. Tényeket sorolok. Ön majd sorbaállítja és rendbeteszi őket.

Két évvel ezelőtt, amikor főmérnöki kinevezésemet megkaptam és kijöttem a vezérigazgatóságról ide dolgozni, alaposan áttanulmányoztam az üzemeket. Ha a kinevezé-

sem előtt teszem, nem fogadom el a kinevezést. Ennyit összefoglalóan az állapotokról. Az üzem főként a harmincas évek végén, a negyvenes évek elején épült ki, és akkor a világon a legmodernebb gyárak közé számították. A felszabadulást követően ez az iparág, mint Ön is tudja, nem tartozott a látványosan fejlesztett területek közé, úgy is mondhatnám, hogy ez a gyár sem kapott húsz-huszonöt éven át fejlesztésre szinte egy büdös vasat sem. Csak rabolták, nyúlták a gépeket, berendezéseket. És mindig többet hoztak ki belőlük. Az oldószeres üzem, ahol a robbanás bekövetkezett, két és félszeresét termelte annak, mint amire egy hamburgi cég 1942-ben eladta.

ÖRNAGY Van-e összefüggés a túlterhelés és a robbanást megelőző dugulás között?!

FŐMÉRNÖK Egy túlterhelt rendszer mindig hajlamosabb a hibákra. De dugulás a világon működő legmodernebb üzemnél is előfordulhat.

ÖRNAGY Csak egy kicsit ritkábban, főmérnök elvtárs!

FŐMÉRNÖK Nyilvánvaló tényeket kár tagadni. De egy dugulás és annak elhárítása önmagában véve még nem vezet törvénytörően robbanáshoz.

ÖRNAGY Ezért ülünk itt. Hogy ezt vizsgáljuk. A körülményeket. Folytassa kérem.

FŐMÉRNÖK Mint főmérnök előtt, csak egyetlen út állott, ha hosszútávon egyáltalán fenn akarom tartani a termelést: a lehető legsürgősebben modernizálni az üzemet. Ezért tehát valamennyi mobilizálható műszaki erőt a fejlesztési tervek elkészítésére irányítottam. Számításaim szerint, optimális tempóban öt-hat év alatt fel lehetett volna számolni az elmaradásokat.

ÖRNAGY És közben nem maradt energia az üzem ellenőrzésére. Azt tudja, ugye, hogy a szabálytalanságok sorát rögzíti az igazságügyi szakértői vélemény?

FŐMÉRNÖK Majd, ha a szakértői vélemény azt a szabálytalanságot rögzíti, amelyek elháríthatatlanul a robbanáshoz vezetett, akkor tudok érdemben válaszolni. Abban, hogy az egyetlen lehetséges úton indultam el, a történetek sem ingattak meg. Még akkor sem, ha valamilyen elmarasztalásban lesz részem.

ÖRNAGY Tartok tőle, hogy azt nem fogja elkerülni.

FŐMÉRNÖK Ha valamiért lelkiismeretfurdalást érzek, az nem az, hogy nem tudtam többfelé szakadni és mindennel foglalkozni, hanem, hogy céljaim megvalósításában nem voltam erőszakosabb felfelé és lefelé is, és nem diktáltam nagyobb tempót!

ÖRNAGY Felfelé?

FŐMÉRNÖK A fejlesztések realizálásához pénz kellett, új gépek vásárlására devizakeret. Mind a kettőt csak felülről kaphattam.

ÖRNAGY És nem kapott?

FŐMÉRNÖK Egyszerű volna azt mondani, hogy nem. De az igazság bonyolultabb. Felettes hatóságunk a tröszt vezetői, megértést és türelmet kértek, valamint annak belátását, hogy egyéb területeken is kell a pénz és a gépvásárlásra fordítható devizakeret is véges.

ÖRNAGY És most mi a helyzet? Most mit mond a felettes hatósága?

FŐMÉRNÖK *(némi hallgatás után)* A baleset-sújtotta üzem átalakítási munkáihoz gyakorlatilag korlátlan mennyiségben áll rendelkezésre pénz.

ÖRNAGY Adott esetben deviza is?

FŐMÉRNÖK Adott esetben az is.

(Írógép zaja)

SÓS Kérem, én, mint a gyár biztonságtechnikai vezetője, végezetül szeretném leszögezni, a legmesszebbmenően egyetérték az őrnagy elvtárs azon véleményével, hogy a gyárvezetőség súlyosan elmarasztható. Összefoglalva a dolgokat, személyemet és személyemen keresztül a biztonságtechnikát ez a gyárvezetés kutyába sem vette. A legnyilvánvalóbb szabálytalanságok mellett szó nélkül mentek el, figyelmeztetésem sorra falra hányt borsónak bizonyultak. Ha szigorúan az előírásokat veszem, voltaképpen egyetlen üzemet — egyetlen egyet sem — lehetett volna üzemeltetniök. Ennek ellenére hajszolták őket és az embereket a többlettermelésért. Ami után a személyes prémiumuk járt! Erre a vallomásomban számos példát hoztam fel, személy szerint is megjelölve a vétkeket. Nem akarok ismétlésekbe bocsátkozni.

ŐRNAGY Vége?

(A gépelés elhallgat)

SÓS Igen. Azt hiszem ennyi Önnek elég lesz.

ŐRNAGY *(kiveszi a gépből a lapokat)* Tökéletesen. Szíveskedjék aláírni. Valamennyi példány, valamennyi oldalát.

SÓS Remélem a vallomásom megkönnyítette az Őrnagy elvtárs fá-

radságos munkáját. *(Visszaadja a papírokat. — Papírcsörgés)*

A továbbiakban is rendelkezék velem.

ŐRNAGY Rendelkeznék akkor is, ha nem ajánlaná.

SÓS Ez jó! Nagyon jó! Hát akkor...

ŐRNAGY Akkor mára végeztünk.

SÓS Örültem a szerencsének.

ŐRNAGY A vizontlátásra!

(Sós elindul, az őrnagy hangja félúton az ajtó felé éri utól)

ŐRNAGY Sós!

SÓS Parancsoljon kérem!

ŐRNAGY Ha legközelebb hívatom, valószínűleg szüksége lesz ügyvédre is. Nem árt, ha előre gondoskodik róla.

SÓS *(hosszas hallgatás)* Mit hozna fel ellenem?

ŐRNAGY Semmit, a mai napi vallomásán kívül.

SÓS Hogy érti ezt?

ŐRNAGY Maga kiborított egy bilit mindenki más fejére. De ha mindaz igaz, amit elmondott, magának, mint a gyár biztonsági megbízottjának, régen le kellett volna állítania az egész üzemet. És ezt nem tette meg. Tehát tudatosan veszélyeztetett több száz embert. Mondom, Sós: nézzen utána egy jó ügyvédnek. Alkalomadtán szüksége lehet rá.

(Folytatás a következő számban)

ILUH ISTVÁN

Boglyába gyűjtött napjaim

Negyvennégy őszen felépítettünk egy kis házat a Magyar úton, a csisznyikóban. Amikor beleköltöttünk, nem volt egészen kiszáradva a tapasztás, főleg a plafon, és addig nem lehetett bemeszelni se, mert apám szerint nem állta volna a meszet. Az első éjszaka reggelén mindenkinek el kellett mesélni, ki mit álmodott. Julcsi kezdte, a néném, ő volt a legidősebb. És te mit álmodtál kérdezte az anyám, amikor a néném elmesélte a maga álmát. Én semmit se, semmit se álmodtam, az ég világon semmit. És ez nagyon elszomorított.

Apám a kimaradt faanyagból erős óvóhelyet épített, amit mi bunkernak hívtunk. Este, amikor légiriadó volt, a környékbeli emberek kimentek az utcára és összegyűltek. Beszélgettek, politizáltak, és latolgatták, mi lesz ebből a háborúból. Pató Lajos bácsi a városházán dolgozott mint kézbesítő. A piacok alkalmával egy kis dobot hurcolt magával, amit ha megperdített, az emberek, asszonyok mind köré gyűltek és alig várták, hogy következzen az olvasás. A fontosabbakat mindig előre szedte. A titkok, amit el mert mondani a szomszédjainak, úgy keltek szájról szájra, már másnap mindenki tudta a környéken, hogy mikor várhatóak a nagy behívások, és tudta, hogy a zsidók miféle csillagot fognak majd hordani. A többi ember között Lajos bácsinak nagy tekintélye volt. Akárki mesélt valamit, ha Lajos bácsi megszólalt, egyből elhallgattatták: Hagyd már abba, nem hallod, Lajos bácsi akar mondani valamit! Egy utca választotta el a kőúttól a házunkat. A kőút szürke terméskőből volt. Éjszaka, amikor a német tigris tankok mentek Fegyvernek felé, úgy csikorogtak, úgy dübörögtek, hogy aludni lehetetlen volt. Apám felült az ágyban, és a sötétben cigarettát sodort, és amikor meggyújtotta, egy pillanatra kivilágosodott a szoba. Csak akkor lehetett kivenni a sötétből, hogy apám az ágyszélén ül, amikor meg-megszívta a cigarettát. Egyszer az egyik nap aztán a postás, aki különben délután fele szokott elérni az utcánkba, kora reggel kopogott az ablakon. Behívót hozott. Apám aláírta, és nagyot sóhajtván mondta: éreztem. Nagypámék amikor megtudták, eljöttek hozzánk. Még Simon sógor is, aki soha se tudott mit beszélgetni apámmal. Most ezen a napon többet beszélgetek, mint éveken keresztül. Sógorom nagydarab, szélesvállú ember volt, télen-nyáron bürgeriben járt, a bőrkabátja úgy csillogott, mintha subickkal lett volna fényesítve. Hajnalban valaki erősen megverte az ablakot. Apám kiment és két fiatalember, a szomszédunk, a Sanyi meg a Mihály, akit Bözsi néni is követett, szegény, csak a szeméit törölgette a kendő sarkával. Kész van, Pista bátyám? — kérdezték. Ica, Laci, Erzsi még aludtak, én meg Julcsi ott sündörögtünk apám körül. Mi már tudtuk, hogy a háborúba megy. Bözsi néni naponta jött érdeklődni, írt-e már Pista, mert még a két gyerek nem írt egy sort se. Hova mentek, merre mentek, senki se tudta. Jött a tél, se tűzrevaló, se a malacoknak ennivalója. A harmados kukoricából nem sok jutott. Az

egyik malac megdöglött, a másikat Simon sógorom levágta. Nem volt az tán még egy mázsa se. Igaz, nagyon beosztottuk, csak vasárnaponként került a bablevesbe egy-egy darab csontos valami. A csomagot, amit apámnak akart küldeni anyám, őrizte addig, amíg apámnak meg nem tudta a címét. Akkor aztán még aznap postára tette, de pár nap múlva visszajött, hogy a címzett már nincs a kaszárnyában. Rozi nénémnek a nagylányai, akik hébe-hóba Pestre jártak feketézni, hívták anyut is, de nekünk nem volt se tojás se apró jószág, amit elvihetett volna. Ők amikor visszajöttek egy-egy útról, szép holmikot hoztak minden alkalommal. Egyszer hónapok múlva jött egy levél apámtól. Anyám tán százszor is felolvasta nekünk, amikor már mi mindannyian ágyban voltunk. Nénémet arra kérte, segítsen mindig anyámnak, mert akkor hoz neki valamit a messze távoli valahonnan. Engem szófogadásra intett és arra, hogy az iskolából ki ne maradjak, mert ha hazajön, felkérdezi a leckét. Akkor már nagyon bombázták Szolnokot, láttam a város fölött éjszaka a Sztálin-gyertyákat, ami olyan világozást csinált, hogy még a cernát is be lehetett fűzni a tűbe. Bözsi néninek a legkisebb fia, akit Zsigának hívtak, egy évvel volt nálam fiatalabb. Már akkor mi ismertük a széthagyott és szétdobált háborús eszközök mindegyikét, tudtuk, hogyan kell a puszkagolyót felrobbantani, láttuk a nagyobb gyerekektől. Sokszor olyan durr-durrozás volt az udvaron, mintha utcai harc lenne. Szépen kiszedtük a puszkagolyó hegyét és a düznibe, mi a hüvelyt úgy hívtuk, hogy düzni, beletettünk egy pálcikát, amit kővel vagy kalapáccsal összelapítottunk, és az elsütő gyutacsot addig vertük, amíg nagy robbanással ki nem repült a hüvely végéből.

A légó pince félelmetesen sötét és hideg volt. Az éjszakai szirénázásra gyorsan menekült a család lefelé. Ilyenkor Bözsi néniék is átjöttek hozzánk, hoztak pokrócot, dunnát és ott kuksoltunk mindaddig vagy még tovább is, amíg le nem fújták a riadót. Anyám apámról, Bözsi néni a két fiáról beszélt, amikor csak tehettek. Nagyon jó barátság alakult ki a két család között. Zsigának a Miska bátyja lövegkezelő volt. Egyszer, amikor két napra szabadságot kapott, még egy katonanótát is megtanított velünk, ami ha jól emlékszem, úgy kezdődött, hogy akár merre fordul a lövegkerék; mindig csak te nézel rám; te vagy a harcban az örök remény; s tehozzád szól ez a dal. Zsiga állandóan ezt a dalt énekelte, még amikor este csapd le csacsit játszottunk, akkor is. Amikor már közeledtek az oroszok, nekünk Zsigával még titkunk is volt. Mivel sokat hallottunk a partizánokról, elhatároztuk, ha idáig érnek mi is beállunk partizánnak.

Német ellenesek akkor lettünk mind a ketten, amikor Pestről Bözsi néninek valami rokona, egy tizenkét-tizenhárom éves kisfiút lehozott, és ott hagyta Zsigáéknál, aki mint később kiderült, zsidó volt, ő mesélte nekünk, hogy miért kell neki bújkálni. Ő tőle hallottuk azt a mondatot, ami nekem annyira tetszett, hogy a meszelt falra ráírtam. Nagyon kicsi betűkkel, aminek a jelentőségét napok múlva árulta el a pesti fiú. Vivát Dublin! Ezt írtam a falra, hogy aztán tényleg azt jelentette-e, amit a kis vörösképű pesti gyerek mondott, nem tudtam. Éljen Oroszország, azt mondta, hogy ezt jelenti. Mi el is hittük neki, és amiért elárulta nekünk ezt a nagy titkot, megmutattuk neki az ágyúhüvely-gyűjteményünket, beavattuk a hüvelyrobbantás titkaiba, és kivittük a dögtemetőbe, ahol szép tiszta csincsikókat lehetett találni. Remekül lehetett befogni őket kiskocsiba, amit mi magunk fabrikáltunk. Bokszos dobozból volt a kereke, és olyan igazán nyikorogott, mint az igazi szekér megpakolva.

A vásártér nagyon közel volt hozzánk. Hatalmas hosszú szegényház állt a szélén, s a gondnok fia, velünk egyidős gyerek, de mindnyájunknál egy fejjel

magasabb, sokkal erősebb mindnyájunknál, és bátrabb. A szegényeket összezsúfolták egy épületben, hegyén hátán éltek szegény öregek, a cédulaházat is a németek lakták, elkerítették az épületet szöges dróttal. Így mi nem mehettünk be Kemencei Jancsival játszani a hatalmas pincébe, ahol valamikor — azt mondják — rengeteg bor volt. A vásártéren a németeknek rengeteg ágyújuk volt felállítva, amivel a csillogó repülőgépeket lövöldözték. Emlékszem, soha egyet se sikerült eltalálniok, az üres hüvely meg annyi volt, hogy meg se tudtuk számolni. Amiből kértünk is. A német mutatta, melyiket vihetjük el, de bizony amikor megfogtuk, odaégett a kezünk. Ilyenkor olyan röhögésbe kezdtek, mintha circuszban lettek volna. Anyám nem győzött keresni merre és hol csavargok. Amikor szirénáztak, ők a pincébe rohantak, én meg ki a vásártérre. Nem tudtam félni, hiszen nyolcéves lehettem. Mit tudtam én még mi ez az egész háború.

Mezőtúrt hamarabb bevették, mint Miklóst. Sógorom megúsza a háborút, anyám gyűlölte is e miatt. Jól éltek, sógorom seftelt, csak meglegyen mindenük. Ha kiment az utcára, mindig valamilyen szalagot húzott a karjára, és senki nem szólt hozzá. Még akkor se, amikor a kijárási tilalom ideje alatt oda csavargott Baksa Ilkánál a kártyabarlangban. Rozi nénémnek se gyönyörű élet adatott szegénynek, megvolt a maga baja, ott volt Kálmán, aki epilepsziás lett. Ica lánya évekig nem tudott beszélni, pedig már tizennégy év körül lehetett. Elemér eses legény lett a háború alatt, tizenhat évesen. Bözsi és az unokatestvére, a szép Gál Olga a németekkel barátkoztak. Olgának még pisztolya is volt. Egyszer, amikor kereste a német kommandó, öngyilkos lett. Hogy miért, sose derült ki. Amikor vége lett a kihallgatásoknak, Bözsit elengedték a németek. Bözsi nagyon szép lány volt, mint egy színésznő. A zűrök után hozzáment feleségül egy férfiszabóhoz, aki az egyik lábával sántított. Jancsinak hívta mindenki a férjét, Kulcsár Jancsinak. Kulcsár néni bizony nagyon utálta a Simon családot. Simon sógoromat rohadt kupecnek hívta. Elemér a háború alatt újságárus gyerek volt, igaz, mi nem Elemérnek hívtuk, hanem Gregornak, amiért rettenetesen tudott haragudni. Kitanulta a férfiszabó szakmát, de háború alatt ki a fene varratott magának ruhát.

Amikor már a partizánok be-belátogattak Miklósrá, gyönyörű lovak kóboroltak az utcákon, én is befogtam egyet, és bekötöttem a kamrába. Anyám majd

meghaborodott, amikor meglátta. Mondta is: ki akarom végeztetni az egész családot? Mert ha megtalálják nálunk, az lesz a vége. De én nem engedtem, hogy eleressze. Igaz, ennivaló még nekünk se akadt, hát még egy lónak. Sógoromnak elárultam, van egy jó muraközi lovam. Átjött, és anyámat megijesztette, hogy ebből óriási baj lesz, de ha ő elviszi a lovat, akkor megússzuk baj nélkül. Nem nagy örömmel egyeztem bele, de gondoltam, sógorom nekünk akar jót. El is vitte a muraközit. Hanem kiderült, elcserélte egy kétmázsás malacért. Nagy disznótort csaptak a lovam árán. Igaz, kaptunk egy kevés szalonnát, amit Rozi néném lopva hozott át, sógorom tudta nélkül. Nehogy azt higgyétek Julis, kezdte Rozi néném a dolgot, — hogy Kálmán tényleg a lovat cserélte a disznóért. De-hogy, megtalálta, tudod a gazdáját, aki örömeiben adott egy malacot Kálmánnak. Jól van, Rozi néném, köszönjük szépen a zsírnak valót... de még ezt se kellett volna hozni, főleg így lopva. Amikor Rozi néném elment, anyám a nagylábasban kisütötte a szalonnát. Olyan finom szag lett a szobában, szinte csorgott a nyálunk a tőpörtyű után. Nagyon jót ettünk belőle. Amikor szép pirosra sült, anyám kiszedte a szépit, és abból nem facsarta ki a zsírt a krumplipréselővel, hanem a rózsástányérba rakta, és átszaladt vele Bözsi néniékhez, és jó szívvel odaadta Bözsi néninek, amit ő nem akart elfogadni, mert hát ez most aranyat ér. Hamar beköszöntek az emberhónapok. Soha életemben nem emlékszem olyan hűvös, esős évszakra, mint negyvennégy ősze volt. Éjjel-nappal zuhogott az eső. Beszoruultunk a házba, korán ágyba bújtunk mi gyerekek. Anyámnak még aztán kezdődött a sok dolog, amikor mi már fekdűtünk. Nem baj, ha nem alszotok — mondta anyám, de legalább nem fagyoskodtok. Én addig sohase aludtam el, míg anyám ébren volt. Amikor ő is lefeküdt, mindig megkérdezte név szerint a gyerekeket, hogy alszik-e már. Aki nem válaszolt, az aludt, annak nem kellett mondanı az imádságot. Nem szerettem hangosan imádkozni. Egyszer mondtam is anyámnak, ő erre azt mondta: nem baj kisfiam, mondd el magadban, úgy is meghallja a jóisten. Sose mondtam végig magamban se az imát, hosszúnak tűnt a miatyánk is. Egyszer azt is bevallottam, hogy én csak azt az imát szoktam elmondani, a gyermekimát, amire emlékszem ma is: „Én kis morzsa, gyenge rózsza, nem jártam még iskolába, éjjel-nappal imádkozom, jó istennek hálát adok, ámen — így tudtam és csak ennyit belőle. De ha ez nem jutott eszembe, elmondtam egy másikat: „Én istenem, jó istenem, becsukódott már a szemem, de a tied nyitva atyám, amíg alszom, vigyáz reám, vigyáz az én testvéremre — itt aztán fel kellett sorolni név szerint a testvéreimet — és úgy fejeződött be, meg az én jó szüleimre, ámen.

Hatalmas gödör volt az udvarunkon, amikor megvette apám a portát. Már akkor arról a százszögölnyi portáról rövid idő alatt három háznak a vályogját verték ki. Az őszi esős idő meg csordultig telítette a gödröt.

Anyámnak nem volt egy perc nyugta miattunk, mindig idegeskedett és óvott bennünket még attól is, hogy a gödör fele menjünk. Az óvópince is tele lett vízzel. Így amikor szirénáztak, anyám parancsára az ágy alá, az asztal alá bújtunk. Simon sógorom mint máskor, most is a javunkat akarta. Amikor megtudta a bunker beázását, hogy az ő udvarukon van ugyan óvóhely, de nincs rajta tető, kérte anyámat, hogy engedje meg, hogy szétszedje a mienket, mert akkor megfér abba a két család is. Mert tudod, Julis, még eztán jön a hadd el hadd — mondta — legalább nem lesztek egyedül, amikor ideér a front, mert lesznek ám itt olyan utcai harcok, hogy csak az marad életben, aki a föld alá búvik. Még aznap át lettek hordva a gerendák, de bizony mi hamar kiszoruultunk a bunker-

ból. Rossz kölykök lettünk sógoromnak és Rozi nénémétől azt üzente, hogy oda csak akkor tehetjük be eztán a lábunkat, ha anyám megadja Rozi nénémnek a kétfőzet sót, amivel tartoztunk neki. Anyám átment, hogy ő bizony meg fogja mondani. Át is ment, de sírva jött haza, összevitatkoztak. Legyen nyugodt, sógor, miest hazajön Pista a frontról, meg fogom neki mondani, hogy hogy bánt velünk. Megmondod, gúnyolódott sógorom. Meg ám, ha lesz kinek. Pont a te urád fogja túlélni a háborút, pont a tied. Vagy ha túléli is, lehet hogy se keze se lába nem lesz, és ugyanolyan nyomorultak maradtok világ életetekben, mint most vagytok, ti szerencsétlenek! Anyám került a Simon-házat, de mi is, gyerekek.

A front napról napra közeledett. Anyám elvitt bennünket nagyapámékhoz, anyámnak állandóan rajtam volt a szeme, el ne szökhessek a házból. A kaput állandóan zárva tartották, igaz, senki se akart mégcsak az utcára kinézni se. A felnőttek arra gondoltak, most mi jön, mi lesz, ha bejönnek az oroszok. Mert olyan hírek jártak, hogy mindenkit megölnék, aki nem tud dolgozni. A gyerekeket azért, hogy ne kelljen nekik enni adni, mert a katonáknak kell minden ennivaló. Egyik hajnalban legalább egy órahosszáig nem hallatszott be semmi egyéb nagyapámékhoz, csak az, hogy brüüü brüüü brüüü. Egyszer nagyon verik a konyhaajtót. Nagyapám ment kinyitni. Nagy-nagy csend, az egyik orosznak olyan bajussa volt, mint nagyapámnak, de sokkal fiatalabb se lehetett. Az aszszonyok karja tele volt gyerekekkel. Senki se moccant, az egész nagy család egy sarokba húzódva várta, mi lesz. A szoba csak annyi fényt kapott, ami az amúgy is sötét konyhából beszűrődött, a besötételt ablakon egy mikulányi fény nem tudott bejutni, olyan gondosan be lett sötétítve minden este. Gyertyagyújtáskor valaki a férfiak közül kiment az ablak elé, és addig kiabált befele, amíg a legparányibb fény kiszűrődött. A fiatalabb orosz odalépett az ablakhoz, és egyetlen rántással letépte az ablakról a pólját, amikor megláttak bennünket, a halálra várókat, nem tudom miért, de ángyikámhoz az egyik odalépett és a még néhány hónapos kisgyereket el akarta venni ángyitól. Milyen szándékból, senki se tudhatta. Ángyikám eszeveszett ordításba kezdett, a gyereket teljesen eltakarta a testével. Az orosz amikor látta, hogy nagyon félünk, lefelefordított tenyérrel szépen nyugtatásra intett. A többi gyereknek se kellett egyéb, mindannyian hangos ordításba kezdtünk. Jani bátyám felült az ágyban, de annyi ereje nem volt, hogy felkeljen. Látszott rajta, hogy súlyos beteg. Az orosz látta, hogy félünk, az igazolványai között hozzáfogott lapozni. Egy kis fényképet szedett elő, amin egy fiatalasszony pólyás babát fogott. Odatartott ángyikám elé a képet, és magafelé fordította a kezét, mutatta: ez az övé, és megcsókolta a képet, majd visszatette az iratok közé.

A kerítés csak néhány napig tartott, a tábori konyha alatt állandóan égett a tűz. Amikor megfőtt egy kondérral, tették fel a másikat. Én egy óra múlva már ott sündörögtem a katonák között, és a bricskára is felmerészkedtem. Anyámék csak akkor néztek nagyot, amikor beállítottam a számban egy hatalmas, újságpapírból tekert cigarettával, ami úgy köhögтетett, mint a számarköhögés se jobban. Tetszett a katonáknak, sőt adtak is egy csomag mahorkát, amit nagyapám rögtön elvett tőlem, és kézenfogva vitt, hogy mutassam meg, kitől kaptam, mert ha sajrézta, akkor jaj az egész családnak. Az az, aki ott piszkálja a tüzet! De nagyapám már annyira szorította a csuklóm, hogy éreztem, el van zsibbadva. Az orosz sejtette, mi a helyzet, és mosolygott. Nagyapámtól elvette a csomag mahorkát, felborzolta a hajam, és ideadta nekem a dohányt. Nagyapámnak mutatta, hadd pőfékeljen a gyerek.

Szinte boldogított a feltüzelt kerítés. Gondoltam, na most már könnyű lesz meglépni. Odamehetek, ahova akarok, nincs rigli, nincs kapu, nincs kerítés. Szabad kijárást nyertem anyámtól. Sokszor hallottam: jaj, mi lehet odahaza! Biztos már mindent elhordtak, tán a ház sincs már talpon. Majd én szétnézek, gondoltam egyet. Nem túl messze volt az otthonunk, általában keresztül-kasul tudtam menni, egyik utcából át a másikba. A kerítések jól jöttek a tábori konyháknak, így aztán fogytak fogyogattak az útból. Amikor hazaértem, az ajtó sarkig nyitva, a kémény füstöl. Be akarok menni a konyhaajtón, amikor egy vödör mosogató lével telibe találtak. A szememet mire kitakarítottam a maradéktól, akkorra már vagy húszan hemperegtek a röhögéstől. Pont rosszkor léptem az ajtóba. A kis ringy-rongyot leszedték rólam, megtörölgettek, belecavartak egy pokrócba, és rátettek a kiságyra. Mit kis ágyra, a vacokra, mert azt mi mindig úgy hívtuk. Száritgatták a ruhám a sparhelt tetején. Igaz, még egy kis melaszos teát is adtak egy fél csajkával. A kanapéra le voltak pakolva a tiszt ruhák, a két nagyágyban két tiszt feküdt, és még mindig törölgették a szemüket a nevetéstől. A vödrös ember még állandóan azt mondogatta: jopojimáj, jopojimáj. Felöltöztem, jó meleg és száraz lett a ruhám. Az egyik tiszt odaintett. Odamentem, és azt kérdezte: mama, papa? Én rögtön a falra néztem, ahol érintetlenül lógott a családi fénykép — és rámutattam. A tiszt felült és leakasztotta a képet. De bizony az olyan poros volt, hogy abból nem látszott semmi. Egy újságra mutatott, hogy vigyem oda. Odavittem, letörölte a port az üvegről. Amikor felismert, rámutatott a képen lévő magamra. Magyaráztam volna én, kézzel-lábbal, hogy hol van anyám és a többi testvérem: addig nem engedtek el, míg jó nem tartottak. Amikor látták, hogy szedelőzködöm, még egy fél komisz kenyeret is kaptam. A kenyér csak addig tartott, még hazavittem nagyapámékhoz. Mindenkinek jutott belőle, ha csak egy falatnyi, az is jól esett mindenkinek. A vásártér tele volt vásáros bódékkal, amiknek még a teteje is deszkából készült. A cédulaház mögött, aki húst akart enni, és nem hagyta el a bátorsága, ott faragcsikálták a döglött lovat. Ami ugyan már eléggé felpukkadt állapotban hevert. Volt, aki sajnálkozott. Szegény ló, mondta, nem elég neki, hogy a háború áldozata lett, még ráadásul meg is eszik, hát mivé tud lenni az ember. De ki törődött az ilyen beszéddel, amikor az éhség volt az úr. Egy német motorkerékpár száguldott a szegényház udvarára: visszajöttek a németek. Amikor az emberek meghallották, úgy pucoltak a cédulaház mögül hazafelé! Tudták, itt valami nagy csetepaté lesz! Az oroszok a Pató kocsmá felől szaladgáltak már át a kőúton a téglagyár gödribe. A gödör széle tele volt futóárokkal, ahol annyi volt a szétdobált lőszer, mint a nyú. Viszont a németek ahogy jöttek, olyan gyorsan eltűntek. Hova? Senki se tudta. Sajnos, nekem nem volt késem, így nem tudtam kanyarítani a ló combjából. Kemencei Jancsi meglátott. Gyere hozzánk — hívott. Én nem könyörgöttem magamnak, mentem is, izgatótt, hova tűntek a németek. A cédulaház és a szegényház között olyan kétszáz méternyi távolság lehetett. A Jókai útról egy bricska vágatott ki, egyenesen a cédulaházba tartott. A katonák leugráltak a kocsiról, és körülvették a cédulaházat, de ott már nem volt német. Közben Jancsival megtaláltuk a németek oldalkocsis motorját, leterítették terepjáró ponyvával. A kípufogó meleg! — mondta Jancsi, nézdd meg! Majd odasült a kezem. Jancsi tudta, hogy megsüt, de úgy volt vele, ha őt, akkor engem is. Röhögött. A németek hozzáfogtak lövöldözni az oroszokra. Jancsival lehasaltunk a boncház előtt egy pár méterre, ahol az egyik német volt megbújva. Leadott még egy pár sorozatot, aztán beszaladt a nagy épületbe; oda, ahol Jancsiék laktak. Onnan lehetett látni mindent: a cédulaházat, a bódékat, a kőutat. Biztos anyámékat

akarja megölni a német, mondta Jancsi, és felugrott. Őn utána, nyomás be a házba. Amikor benyitottunk, a német megijedve ránk kapta a fegyverét, aztán ismét kifele lövöldözött. Senkit nem engedett ki a házból. A Jancsi anyja még ágyban volt, emlékszem, amikor mondta: gyerekek, bújjatok az ágy alá. A német ráförmedt, mi meg se mertünk mozdulni leültünk a ház közepére. Egyszer egy óriási robbanás az ablak alatt, a német ordítva kirohant a szobából, egy sorozat zúdult be az ablakon. Kemencei néni jajgatott, mi Jancsival az ablak alá másztunk. Kemencei bácsi a feleségét ölelgette az ágyban, aki csupa vér volt, a karjából ömlött a vér. Kemencei bácsi engem és Jancsit kizavart a házból, hogy bújjunk el valahova, mert az oroszok megölnék mindenkit, mert azt hiszik, hogy ő lövöldözött az ablakból. A szobák előtt széles és alacsony folyosó húzódott végig. A német, aki odabent megsebesült, ott feküdt élettelen, és akkor már egy orosz kísért egy németet. Mi tudtuk, hogy még két német itt van valahol, mert négyen jöttek. Megérkezett még egy orosz, aki meglátta a motort, és belelőtt a kerékbe. Egy német kirohant a hullaházból, és irány a part alá. Az orosz utána. A németnél nem volt fegyver, a német kétségbeesésében beleugrott a serházkútba. A negyediket is megtalálták, lent volt a pincében, ott gubbasztott az öregek között. Feltartott kézzel jött fel a pince lépcsőjén. A két németet nem lőtték agyon. Az egyik orosz, aki elesett, eltemették a szilvafa mellé, igazolványait kivették a zsebéből, a sisakot rátették a sírra, a két némettel bevitték a halott németet a hullaházba, kocsira ültek, és elmentek. A németeket is vitték magukkal.

Kemencei néni megsebesült, mondom odahaza. Hazacuccoltunk. Nagyapám kísérté haza a családot. Már akkor is görbebottal járt. Szép piros meggyfa volt, amivel a ránk támadó kutyákat kergette. A lakás üresen állt, minden úgy maradt, ahogy elhagytuk. Öcsémnek valami megszurta a lábát, csúnya volt, és dagadt. Már kezdett feketedni, egész éjszaka ordított. Reggel orosz katonák jöttek megint.

Böksi néniék Botli Józsi bácsiéknál laktak, amíg bejött a front. Az üres házban tisztek laktak éjszaka és még nappal is. Böksi néniék előtt őrség állt. Következő éjszaka öcsém sírásától még a katonák se bírtak pihenni. Igaz, nem zavartak ki bennünket az ágyból. Szalmát terítettek a szoba közepére, és azon aludtak egymás mellett, még tízen is. A kemence körül volt támogatva fegyverekkel. Egy idősebb katona nézegette reggel az öcsém lábát, majd elment és nemsokára visszajött egy orosz nővel, aki megnézte az öcsém lábát, és csak a fejét csóválta. Valamit mondott a katonának, és az elment. Öcsémet akkorra felöltöztette az anyám, rátették egy bricskára és elvitték. Három napig nem hozták vissza. Anyám már el is siratta. Egyszer csak ölbe fogva hozza egy orosz katona, a lába be volt kötözve, és letette az ágyra egy pecsételt papírral együtt, kötszert hagyott ott, és elment. Minden másnap jött egy orosz nő, aki kicserélte a kötést az öcsém lábán, akinek egy hét múlva már kutya baja se volt.

A vásártér mögött, a part alatti részen terült el a hatalmas csordajárás, ahova szovjet repülőgépek szálltak le és fel. Már a fagygyú is kifogyott, este nem volt se gyertya, se lámpagyújtás, a szobába az a világosság hunyorgott, amit a spárhelt tüze csinált, amíg égett. Gondoltam, ahol repülőgép van, ott van petróleum is. Kerestem egy vödört, és irány a csordajárás. Rengeteg repülőgép volt, szépen sorban, egymás mellett. El is jutottam odáig, ott kószáltam a repülők között, köszöngettem én, hogy drasztutyi, drasztutyi, de nem hallotta senki. Leguggoltam, hogy látok-e valakit valamerre. Egy őröt láttam meg az egyik repülőgép-sorban. Talán ő jobban megrémült, mint én, amikor meglátott. Őn aztán rögtön

a tárgyra tértem: petró, petró, mondogattam, és az üres vödröt nyújtogattam a katonára felé. Az ősrázta a fejét, hogy nincs, de én mutattam, hogy elég, ha félig önti is. A katon szénézett nem láttunk senkit, intett, menjek utána. Egy hordóból jó félig buggyantotta a vödör benzinnel, és mutatta, hogy szaladjak. Felmelte a csizmáját, ami azt jelentette, fenéken billent. Szaladtam is, már amenyire tudtam a vödör miatt, nem akartam, hogy egy szál is kilöttyenjen. Anyám megörült, de úgy csinált, mint aki nagyon haragszik. Este olyan szépen égett a mi lámpánk, mint egy csillár! Igaz, anyám nagyon sajnálta azt a sót, amit a benzin közé kellett keverni, hogy fel ne robbanjon a lámpa. Bözsi néninek is adtunk egy liternyit, ő meg ötös lámpaüveget adott, mert a mienk elcsattant. Így aztán mindenki jól járt.

A hadigyerekeknek unracsomagot osztottak az iskolában. Kérdezi tőlem a tanító: fiam, hányas lábod van? Gondolkoztam, majd rávágtam: nem tudom, majd megkérdem anyámtól, és holnap megmondom. Alig vártam a tanítás végét, hazáig szaladtam, hogy minél előbb megtudjam, anyámnak hányas a lába. Rákérdezek anyura: magának hányas a lába? Anyám csodálkozva nézett rám. Az enyém? Hetes. Hetes, ismételtem, hogy én ezt nem tudtam. Másnap már osztották is a cipőket. Ismét kérdezi a tanár; hányas a lábad? Hetes, vágom rá és már kapom is a huszonhetes cipőt, amit rettenetesen kicsinytettem az anyám lábára. Ez nekem kicsi, mondom, nekem ennél jóval nagyobb kell. Nem próbálok én, tudom próba nélkül is. Rámutatok egy magasszárú cipőre, amiről gondoltam, ez jó az anyu lábára. Az meg hozzáfogott nevetni, de én erősködtem, nézze meg a lábom, milyen nagy cipő kell nekem. Igaz, egy felnőttnek való bakancs éktelenkedett a lábomon. Akkor nesze fiam, és megkaptam a gyönyörű cipőt. Kurjongató örömmel vittem hazafele, amit miest hazáért, anyámnak fel kellett próbálni. Öröömre pont neki való volt. Gondoltam nekem megteszi márciusig a bakancs is. Anyám kukoricát főzött egy nagy lábassal. Már alig vártuk, hogy megfőjön, de egész este lett, mire anyám ráhagyta, hogy jól van. Anyám egy szedőkanállal rakott mindenkinek a tányérjába, csipetnyi sót tett rá annak, aki kért, és olyan jó ízűen ettük, mint a mannát. Éjszaka aztán volt hascsikarása annak, aki nem tudta, mi az elég belőle.

Bözsi néni nagy boldogsággal hozta át a levelet anyámnak megmutatni, amit Mihály fiától kapott. Írja, jól van, nincs semmi baja, fogságba esett, amerikai fogoly, és ha vége lesz a háborúnak, hazaengedik. Anyám együtt sírt Bözsi néni-vel. Bözsi néni tudta, hogy hónapok óta nem kaptunk levelet apámtól. Igaz, Sanyi fiától ő se. Egyszer majd ír Pista is, ne sírjál Julis, mondta Bözsi néni, hidd el, nincs a földön olyan ember, aki most ne gyászolná valakiét, urát, fiát, anyját, apját, de majdcsak megsegít tán az isten bennünket és életben tartja, akiket szeretünk.

Nem volt egyetlen üzlet, amelyik ne lett volna feltörve. A gazdáit vagy elvitették, mert zsidó volt, vagy elmenekültek. Sógoroméék gyönyörűen bebútorozták a lakásukat. Igaz, én is hazavittem sok mindent.

Mindent, már amit tudtam cipelni kilencéves fejjel. Az utcán találtam egy gyönyörű bőrfotel, valaki beledobta a sárba. Nagyon sáros volt, de én gondoltam, hogy még egyet szerzek, összetoljuk este, és én a kényesmes, rugózó fotelok között fogok majd aludni. Hazacipeltem, betettem a kamrába, és mentem keresni még egy másikat. Találtam is, de ki volt törve egy lába, hátamra vettem, uzsgyi hazafele. Jóformán azt lehetett látni, hogy égre meresztett lábbal meg a fotel, alig látszotatm ki alóla. Anyám amikor meglátott, nem akarta, hogy bevigyem, de én mondtam neki, hogy találtam, és

ezen akarok aludni, mert már a párja ott van a kamrában. Én nem mentem be a boltokba, volt a boltok előtt is épp elég holmi kidobálva, azok között turkásztam, és amit úgy gondoltam, jó lesz nekünk odahaza valamire, azt hazavittem. Sokszor úgy néztem ki, mint a megpakolt méhecske. Anyám lefőrlögette a bőrfotelokat és közel tette a kályhához, hogy mire jön a fekvés ideje, megszáradjon és legyen úgy, hogy én benne aludjak, ha már azért hoztam őket.

A borpincékben a rengeteg hordó mind ki volt folyasztva, a pincék félig lettek borral, csakúgy búzlótt még a környéke is a pincéknek!

Egész nap csavarogtam, de mire a verebek elültek, mindig hazaértem, még a község túlsó feléről is.

Mindenáron partizán akartam lenni, de mit kell azért csinálni, hova kell menni, nem tudtam. Egyszer jött a nagy alkalom. Igaz, nem a kommandóra mentem jelentkezni, hanem ki a vásártérre. Gondoltam, majd csak sikerül eljutni a frontig. Rengeteg ló volt a vásártéren, ahol elkorlátozott területen őrizték őket. Amikor parancsot kaptak, akkor nyomultak a front után, vinni az élő élelmet. Vagy kétszáz lovat négy-öt orosz katona őrzött. Odasomfordáltam közelükbe. Amikor megláttak, odaintettek magukhoz, és kérdezgették, mit akarok, mi kéne. Ráztam a fejem. Amikor rámutattak egy kis csikóra, hogy ez kéne, fogd meg, ha megfogod a tied, nyet nyet, én partizán, pasli front, germán pu pu — mondtam. Megérthették a vágyam, mert olyan nevetésben törtek ki, mintha elcsúsztam volna a friss lószaron. Pont jókor jöttem, mert ők is mennek, még ma pasli front, és körülmutatott a lovakon, ami azt jelentette, viszik a lovakat is. Megörültem és magyaráztam, hogy máris menjünk, mert a mama keresni fog, és ha itt megtalál, akkor vége a partizánságomnak, hazavisz. Egyik katona megfogott egy kisebb termetű lovat, és kérdezte, jó lesz-e. Jó, jó, gondoltam, legalább nem esek nagyot, ha ledob a hátáról. A hátára dobtak a lónak, mondogatták egymásnak: karasó partizán, karasó partizán és hogy mehetek akár Berlinig. Tudtam, nem soká indulni fogunk, a serházkúthoz hajtottuk a lovakat itatni. Rettenetesen élvezték, amikor szaladt a ló, én meg úgy pattogtam a hátán, mint a gumilabda. Amikor elindultunk, kérdezték, hogy a bricskára ülök-e vagy maradok a ló hátán. A lovat választottam. Mondták, ha bru zima lesz, majd felülök a bricskára és elbúvok a széna közé. Hátral maradtam az Ivánnal. Egyszer csak meglátom a nővéremet, aki már egész nap engem keresett. Nagy büszkén elárultam neki, hogy mától kezdve partizán vagyok, és mondja meg anyunak, hogy puskát is kapok, majd írok, ha lesz időm, megyek egészen Berlinig, és kapok kitüntetést és gimnasztyorkát olyat, ami pont rám való, csak a háború után jövök vissza. De a nővérem az örömhírrrel nem hazafelé igyekezett, hanem jött utánunk, és könyörgött: gyere haza, mert anyu már a haját tépi idegességében. Iván kérdezte, hogy szesztra? Dá, mondom. Nem a főúton hajtottuk a lovakat, azon tankok, harcba igyekvő katonák mentek, meg az utánpótlás. A nővérem egy darabig csak szépen könyörgött, de amikor látta több kilométeres út után, milyen komolyan veszem a partizánságot, amikor elhagytuk Miklóst hozzáfogott ordítani, sírt, mint a fábaesett féreg. Lehetőleg mindig Iván mellé kormányoztam a csacsi szelidségű lovat, a nővérem mindig lemaradt tőlünk, de addig szaladt, amíg utól nem ért minket. Ivánt már zavarta a nővérem ordítása, először őt zavarta, és mivel nem tágitott, azt mondja nekem: sztoj! Megálltam, ő leszállt a lováról, odajött mellém, átnyalábolt, és leemelt a lovamról és azt mondta: davaj mama, jopojimáty, nyetu partizán. Tudtam, vége az egésznek. Kezembe nyomta a lovamnak a kötőfékét, és mondta, hogy pasli doma, vigyem a lovat is. Rőgtön vi-

gyorogtam és integettem az Ivánnak, amíg csak a porfelhőben el nem tűnt. A ló amikor nem látta a többi lovat, nagyot nyerített, felvágta a fejét, és úgy elvágatott a többi után, mint a szél. Nem is próbáltam utána szaladni, úgyse értem volna utól. A nővérem hozzáfogott nevetni és ez úgy feldühített, hogy jól meghúztam a haját, addig, amíg nem láttam rajta, hogy igazából sír. Haza fele elárulta, anyu nem is én utánam küldte, csak meglátott engem, és azért jött utánam. Na ez aztán ismét hajhúzigálással végződött. Mire hazaértünk volna, megígérte, nem fog elárulni anyunak, hogy én el akartam menni partizánnak, így aztán a néném nyavajgásának köszönhetem, hogy elestem kilencéves fejjel a partizánakcióktól és a kitüntetésektől.

Öt év

Szolnok megye közoktatásában

Amikor az 1976—80-as évek közoktatásának megyei fejlődését áttekintjük, mindek előtt a tudományosság és a koncepcionalitás fokozódásáról kell írunk.

A középtávú művelődési tervezés a 60-as évek óta szokásos Szolnok megyében. Ugyancsak a 60-as évek első harmadában készült el a megye első hosszútávú (20 éves) közoktatási tervkonceptiója. Ez utóbbi azonban igazán nem válhatott valóban hosszútávon élő és munkát meghatározó, irányt szabó dokumentummá. Ez nem készítői kellő előrelátásának hiányán múlt, hanem azon a kényszerű országos oktatáspolitikai megtorpanáson, ami 1965-ben bekövetkezett, amikor — az erőforrások hiánya miatt — több koncepcionális közoktatási elképzelést felül kellett vizsgálni (pl. a középiskolai oktatás általánossá tételét).

Így a megye első, a hosszútávú művelődési tevékenységet valóban érdemben befolyásoló művelődéspolitikai programja 1976-ban készült el. (A szokásos középtávú program még 1975-ben elkészült.) Ez azért válhatott stabilabb dokumentummá, mert 1976-ban már ismert volt a közoktatás közeljövőben történő reformálásának iránya, amit később csak egyszerűen úgy emlegettünk, hogy az „új dokumentumok” bevezetése.

E program (amely igényességben, többoldalú előkészítettségben jóval meghaladta a szokásos középtávú terveket) az új tantervek zavartalan bevezetésével a nevelésközpontúság fokozását, a művelődési igények és készségek sikeresebb felkeltését, az önképzésre, önművelődésre való jobb felkészítést, a fejlődési esélyegyenlőséghez való nagyobb hozzájárulást, a megye lakossága iskolázottságának országos szintre emelését fogalmazta meg főbb célkitűzésenként, s iskolatípusonként részletezte az ehhez szükséges feltételrendszer kritériumait.

I. Óvodáztatás

A hosszútávú program az óvodáztatás 1990-ig történő teljessé tételével számolt. Az ötévesek óvodáztatását illetően nagyon szerény rész-célként tűzte ki, hogy 1980-ig a tanulók 76%-ának óvodából kell iskolába lépnie. (E célkitűzés szerényiségének determinálója volt annak köztudottsága, hogy a demográfiai hullám a tervidőszaknak éppen ebben az első 5 évében éri el az óvodát.)

Az ötévesek óvodáztatása azonban társadalmilag is rendkívül felkarolt jelszó lett a megyében. Így nem véletlen, hogy ez alatt az öt év alatt ez a fontos mutató 70,3%-ról 87,4%-ra növekedett. Ez — később részletezendő kihatásainál fogva — rendkívül fontos közoktatáspolitikai eredményünk. Az általános javulással együtt területileg ma is vannak azonban e szempontból „fehér foltjaink”. Eze-

ken a helyeken vagy a férőhelyek kevés száma, vagy a kellő igény (esetleg törekvés) hiánya (pl. cigány-lakta települések) akadályozza az ötévesek óvodáztatását is.

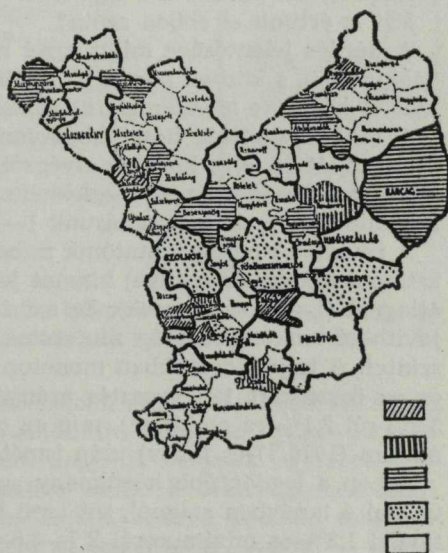
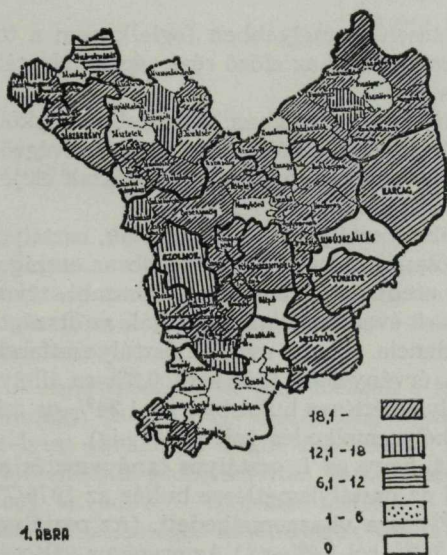
Sajnos, a cigánytanulók számarányuknak megfelelő óvodáztatását — ez is célkitűzés volt — maradéktalanul a nagyon jelentős előrelépéssel együtt (a 70-es évek első felében alig voltak cigánytanulók az óvodákban) sem sikerült biztosítani. (Köztük ma is csak 52,5%-os az első osztályosok előzetes óvodáztatásának aránya.)

Az eredményeket az tette lehetővé, hogy a IV. ötéves tervben kibontakozott óvodafejlesztési társadalmi aktivitás az V. ötéves tervidőszakban is megnyilvánult. (Ám jobban csak — a tervidőszak végén — akkor erősödött fel, amikor már a demográfiai hullám tetőzése az óvodai elutasítások lényeges megemelkedését vonta maga után.) Számszerűen ez azt jelentette, hogy az óvodai férőhelyek száma 3474-gyel (17 119-re) nőtt a tervezett 3035-tel (16 680-ra növekedés) szemben. Meglévő óvodáink korszerűsítése sajnos nem a kívánatos mértékben haladt előre, s az óvodák költségvetési ellátottságának javítására sem fordíthatunk jelentősebb összeget.

Kedvezően alakultak az óvodáztatás személyi feltételei. A hosszútávú program 1990-ig irányozta elő a „képesítés nélküli pedagógus” státusz megszüntetését. Ebben azonban szinte „forradalmi” változás következett be már ebben az első öt évben az óvodákban, hiszen a képesítésnélküliek aránya 23,7%-ról 3,3%-ra csökkent, s mindössze néhány olyan kis település van ma a megyében, ahol rendszerint 1—1 óvónő képesítésének hiánya miatt ez a mutató még %-ban magas (1. ábra). Az ábráról világosan kitűnik, hogy 1975-ben még csak a szarvasi óvónőképzőhöz közeli kunszentmártoni járásban és Kisújszálláson volt nagyobb

KÉPESÍTÉS NÉLKÜLI ÓVÓNŐK ARÁNYA (%)
1975/76.

1980/81

1. ÁBRA

összefüggő területen kedvező az óvónői ellátottság, míg 1980-ra ezek a területek döntően kiszélesedtek. Ebben jelentős volt a tiszaföldvári Óvónői Szakközépiskola folyamatos kibocsátása (melyet a telítődés miatt az utóbbi évben már kissé vissza is fogtunk váltakozó 1—2 osztályos beiskolázására).

A távlati program valamint a később megjelent országos rendelkezés szerint megindult a megyében az önálló óvodai egységek kialakítása, az általános iskoláktól való leválasztása. (Ez azonban nem válhat az óvoda-iskola közötti átmenet gondjainak további fokozójává!)

Aligha lenne teljes a kép az óvodáztatás helyzetéről, ha nem esne szó arról, hogy az 1971-ben bevezetett új nevelési program megvalósításában hol tartunk? A tartalmi munkában főleg a logikus gondolkodás fejlesztése valamint a testi nevelés javult; nem kielégítő viszont a gyermekek ábrázoló tevékenységének valamint az anyanyelvi nevelésnek az eredményessége. Igen fontos az az előrelépés, ami az óvodások közösségi nevelésében, az óvodák légkörének javulásában bekövetkezett. Ezzel együtt közvéleményünk gyakorta veti fel azt a kérdést, vajon megfelelően illetve jól teljesíti-e az óvoda iskolaelőkészítő funkcióját? (Természetesen legalább ilyen súlyú a kérdés olyan felvetése is, hogy vajon jól épít-e az iskola mindarra, amit az óvodások kialakult élet- és napirend, készségek, szokások és tudás formájában magukkal visznek az óvodából?)

2. Alsófokú oktatás

A távlati programban az alsófokú oktatással kapcsolatos legsarkalatosabb célkitűzés a megye országos szinttől való iskolázottságbeli elmaradásának behozásához fűződött. Az elmaradás ugyanis az 1976-ot megelőző években „újratermelő” tendenciájú volt, hiszen a tankötelezettség teljesítésében is elmaradtunk az országos mutatóktól. Logikus volt az a célkitűzés, hogy elsődlegesen ebben kell behoznunk ezt a lemaradást. A program kiemelten utalt arra, hogy külön figyelmet kell fordítani a cigányok iskoláztatására.

Mit is értünk el ebben azóta?

A kérdés jelentősége miatt ezzel részletesen és mélyebben foglalkozom a továbbiakban, s közben mintegy „melléktermékként” az előző rész végén felvetett nyitott kérdésre is valamelyest választ kapunk.

A tankötelezettség hosszabb távon javítható mutatóiban (az általános iskola 8. osztályát 16 éves korukig elvégzők, a 8 év alatt az általános iskolát elvégzők arányában) még csak jól megközelítettük az országos átlagot. (Az időszak elején fennálló 3—4⁰/₀-os lemaradásunk 1—2⁰/₀-osra csökkent.)

A rövidtávú (éves) mutatóink mindegyike (osztályismétlésre utaltak, osztályozatlanul maradtak aránya) viszont jelentősen csökkent, és már jobb az országos átlagnál (1—8. osztályosok). Ez azt fogja eredményezni, hogy a hosszabb távon javítható tankötelezettségi mutatóink is 1—2 éven belül meghaladják az országos szintet. A teljes időszakban monoton tendencia viszont csak az osztályozatlanok és az összegzett tanévesztés arányában érvényesült (1,3⁰/₀-ról 0,3⁰/₀-ra illetve 3,9⁰/₀-ról 2,1⁰/₀-ra csökkent), míg az osztályismétlésre bukásban az 1,34⁰/₀-os minimum (1976/77-es tanév) után ismét csekély emelkedés volt (1,58⁰/₀-ig).

Ebben a legdöntőbb körülmény az volt, hogy az I. osztályos tanévesztés az utóbbi 4 tanévben stagnál, sőt ezen belül az osztályismétlésre bukás az 1976/77. tanévi 1,3⁰/₀-os minimumról 2,7—3,6—3,3⁰/₀-osra visszamelkedett. (Az osztályozatlanok aránya itt is monoton csökkent: 3,8⁰/₀-ról 1,4⁰/₀-ra.) Az országos változás ennél még kedvezőtlenebb volt, s így a megye ezzel a romlással is jobb ered-

menyrt ért el az országos átlagnál. (1974/75-ben ebben is kedvezőtlenebb volt az eredményünk az országos átlagnál.) Ez a helyzetkép azt indokolja, hogy az egységesen bekövetkezett romlás mögött joggal lehet sejteni egyik-másik országos intézkedésnek nem a várt eredményt hozó hatását vagy nem a várt hatásfokú végrehajtását.

Ezekben az években két ilyen jelentős — az első osztályra kiható — intézkedés történt. Az 1977/78-as tanévben általánossá tették az I—II. osztályt egy fejlődési szakasznak tekintő kísérletet, az 1978/79-es tanévben pedig bevezették az I. osztályban az új dokumentumokat. Világos, hogy egy-egy új intézkedés első alkalmazása, végrehajtása során tágabb a tere a gyakorlottság, a jó értelemben vett rutin híján a tévedéseknek, a kisebb eredményességnek.

Az okok felderítésére az 1977/78-as és az 1979/80-as tanév után — összehasonlító céllal is — mélyebb, a megye valamennyi településére kiterjedő elemzést végeztem. Vizsgáltam az előzetes óvodáztatásnak, a kisegítő iskolába való áthelyezésnek valamint a cigánytanulók településenkénti arányszámainak hatását az elsősök osztályisméltlésre bukásának arányára. Ez az elemzés mindenek előtt érdekes eredményeket hozott e mutatók ún. „relatív szórásáról”. (1) Mivel az elemzés a megye településeire terjedt ki, a relatív szórás itt az adott mutató településenkénti szélsőségességét méri.

Az eredményeket az 1. tábla tartalmazza.

Az első osztályosok néhány fontos megyei (településenkénti) mutatójának relatív szórása

Mutató	Jelölése	Relatív szórás (%)	
		1977/78.	1979/80.
Kisegítő iskolába való áthelyezés aránya	x_1	171,0	209,6
Osztályisméltlésre bukás aránya	x_2	129,7	100,9
Cigánytanulók aránya	x_3	119,8	117,9
Előzetes óvodáztatás aránya	x_4	15,5	15,2

1. tábla

Sajnos, az 1. tábla egyetlen kedvező adata az, ami az utolsó sorban található, mely azt mutatja, hogy az előzetes óvodáztatás településenként eléggé kiegyenlített. (Ebben az ötévesek óvodáztatására koncentrált megyei erőfeszítések tükröződnek.)

A legszélsőségebb különbségek a kisegítő iskolai áthelyezésekben voltak (és vannak), de elég nagy a szélsőség az osztályisméltlésre bukásban is (igaz ez valamelyest csökkent). Jogos feltételezés viszont, hogy itt nemcsak egyszerű településenkénti szubjektivitás van, hanem ezek a mutatók összefüggenek azzal, hogy az adott településen mennyi a cigánytanulók aránya (amiben magában szintén szélsőséges különbségek vannak). Erre az összefüggésvizsgálat — a korrelációs számítás (2) — ad választ. A számítások eredményét a 2. tábla tartalmazza. (A jelölés a továbbiakban az 1. tábla mutatóinak felel meg.)

A 2. tábla főátlójában 1-esek szerepelnek, mivel ez a mutatóknak önmagukkal való kapcsolatát fejezi ki. (A korrelációs együttható maximuma 1, minimuma -1 lehet [3].)

	x_1	x_2	x_3	x_4
x_1	1 1	0,356 0,054	0,293 0,385	-0,264 0,035
x_2	0,356 0,054	1 1	0,320 0,219	-0,141 -0,242
x_3	0,293 0,385	0,320 0,219	1 1	-0,284 0,060
x_4	-0,264 0,035	-0,141 -0,242	-0,284 0,060	1 1

Az első osztályosok néhány fontos megyei (településenkénti) mutatójának korrelációja (felül: 1977/78; alul: 1979/80.)

2. tábla

Az érdemi eredmények természetesen a főátlón kívüliek. (A 2. tábla természetesen a főátlóra nézve szimmetrikus.) Az eredmények valamennyi esetben csak laza kapcsolatra vagy korrelálatlanságra (0,035—0,060-as nagyságrendű korrelációs-együtthatók) utalnak.

A táblázatból az alábbiakra lehet következtetni:

1977/78-ban volt némi tendencia (az együttható abszolút értékének megfelelően) arra, hogy azokon a területeken, ahol viszonylag kevés a cigánytanuló, magasabb az elsősök előzetes óvodáztatása (és fordítva); ahol magas az előzetes óvodáztatás, kisebb a kisegítő iskolába való áthelyezés (és fordítva) és kisebb később az elsősök osztályisméltésének aránya is (és fordítva). Az együtthatók nagyságrendje arra is utalt, hogy az előzetes óvodáztatás többet jelentett az áthelyezés megelőzése szempontjából, mint a későbbi osztályisméltés mérséklése szempontjából. Ezt semmiképp sem lehetett normális tendenciának tekinteni! Utalt ugyan az óvoda pedagógiai jelentőségére ez is, de azt sejtette, hogy retardált gyermekek áthelyezésére is sor került. (S ezt joggal csökkenti az óvodáztatás!) Meglepő eredmény volt, hogy a kisegítő iskolába való áthelyezés nagyobb (kisebb) arányával az első osztály végén való nagyobb (kisebb) arányú osztályisméltés jár együtt az együttható nagyságának megfelelő tendenciával. A normális épp az ellenkezője lett volna! (A kellően mérlegelt áttelepítésnek csökkenteni kellett volna a bukást!) Az viszont sajnos a „várakozásnak” megfelelt, hogy ahol viszonylag több a cigánytanuló, ott nagyobb a kisegítő iskolába való áthelyezés, és az első osztály végén az osztályisméltés aránya is.

Mi változott meg 1979/80-ra?

Az előzetes óvodáztatás osztályisméltést csökkentő hatása növekedett (ezt a $-0,242$ -es együttható mutatja), de növekedett — sajnos — az áthelyezés és a cigánytanulók kapcsolatának szorossága is (0,385-ös együttható). Az viszont szintén a kedvező változások közé sorolható, hogy az osztályisméltésre bukás már nem kapcsolódik olyan szorossággal (0,219-es együttható) a cigánytanulókhoz, mint 1977/78-ban. (Ezt a cigánytanulók eredményesebb előrehaladásának adatai is mutatják.) A többi együttható jelentéktelen nagyságrendű összefüggést fejez ki. 3 esetben viszont 1977/78-ban az együtthatók nagyságrendje jóval jelentősebb volt, ezeknél lényegi változás történt. Így a kisegítő iskolába való áthelyezés és

az osztályismétlésre bukás szubjektivitást sejtető kapcsolata lazult (0,356-ról 0,054-re csökkent, de még mindig pozitív!), az óvodáztatás áthelyezést csökkentő hatása jelentéktelen lett ($-0,264$ helyett $0,035$), a cigánytanulók óvodától való tartózkodása oldódott ($-0,284$ helyett $0,060$ -os lett). A változás zöme tehát kedvező irányú volt.

Mindezeket regresszióanalízis útján (4) meghatározható egyenletekkel is ki lehet fejezni. A számítások a következő egyenletekre vezettek:

1977/78:

$$x_2 = 0,434 \times x_1 - 0,0119 \times x_4 + 2,89 \quad (1)$$

$$x_2 = 0,0640 \times x_3 - 0,0129 \times x_4 + 2,80 \quad (2)$$

$$x_1 = 0,0393 \times x_3 - 0,0371 \times x_4 + 4,24 \quad (3)$$

1979/80:

$$x_2 = 0,103 \times x_1 - 0,0590 \times x_4 + 3,18 \quad (4)$$

$$x_2 = 0,0445 \times x_3 - 0,0610 \times x_4 + 7,95 \quad (5)$$

$$x_1 = 0,0527 \times x_3 - 0,0018 \times x_4 + 0,14 \quad (6)$$

Az (1) — (3) egyenletek együtthatóiból is kiolvasható, hogy az előzetes óvodáztatás a bukást és az áthelyezést egyaránt csökkenti (ezt x_4 -nek a negatív előjelű együtthatói mutatják), az áthelyezést jobban mint a bukást (ezt az mutatja, hogy a harmadik egyenletben x_4 együtthatójának abszolút értéke kb. háromszorosa az első két egyenletben előforduló x_4 együtthatóinak), a cigánytanulók arányának nagysága pedig a bukást és az áthelyezést egyaránt növeli, a bukást jobban, mint az áthelyezést. Az (1) egyenlet arra is utal, hogy az áthelyezés növekedésével (csökkentésével) a bukási arány is nő (illetve csökken).

A három egyenlet közül eredeti kérdésünkre az első kettő ad választ, de mindhárom egyenlet aláhúzza az óvodáztatás jelentőségét, s hallatlanul kidomborították ezek a tények a cigánygyermek óvodáztatásának fontosságát.

(4) és (5) egyenleteket az (1) és (2) egyenletekkel összevetve nagyon pregnánsan kitűnik, hogy 1979/80-ra az óvodáztatás bukátszökkentő hatása növekedett (ezt a $-0,0590$ és $-0,0610$ együtthatók mutatják, mivel abszolút értékben jóval nagyobbak $-0,0119$ -nél illetve $-0,0129$ -nél), az áthelyezés (indokolatlan) bukáshoz kapcsolódása lényegesen lecsökkent ($0,434$ helyett a megfelelő együttható $0,103$), a bukásarány-növekedést már nem határozza meg annyira a cigánytanulók aránya ($0,0640$ helyett a megfelelő együttható $0,0445$).

Az irányítás eszközével való beavatkozás tehát valamelyest kedvező változásokat hozott, s az bizonyosodott be, hogy az I. osztály végi bukásnövekedés úgy következett be, hogy közben az óvodai munka valamint a cigánytanulókkal való foglalkozás hatékonysága is e szempontból javult. Az I. osztály végi bukásnövekedés okait tehát egyértelműen a „rendszeren” (azaz az általános iskolai oktatáson) belül lehet csak keresni.

Az V. ötéves terv időszakában épült eddig a legtöbb általános iskolai osztályterem (252) a megyében, bár az új építésűek aránya a fajlagos költségek növekedése miatt nem érte el az eredetileg tervezettet. Valamelyest csökkent a szükségstantermek száma is. Nem haladt ilyen kedvezően előre a rossz állagú osztálytermék rendbehozása, felújítása.

A tantermekkel, a pedagógusokkal való takarékosabb gazdálkodás érdekében távlati programunk feszítettebb tanulócsoporth-gazdálkodást tűzött ki célul. Ezt végrehajtottuk. Megszüntettük a szabálytalan létszámmal működő tanulócsoportokat, iskolaösszevonásokkal, körzethatár-módosításokkal 26,5-ről 28,3-ra növeltük az egy tanulócsoporthra jutó tanulók számát. Így a 3500-as tanulólétszám-növekedés ellenére is csak mérsékelten növekedett a pedagógusszükséglet, amivel lépést tudott tartani munkaerő-gazdálkodásunk, s 7,8⁰/₀-ról — meglehetősen területi egyenletességgel — 1,8⁰/₀-ra csökkent az általános iskolákban a képzítés nélküli nevelők száma, a felsőtagozatok szakos nevelői ellátottsága pedig 80,8⁰/₀-ról 89,5⁰/₀-ra nőtt. Ugyancsak mérsékelten nőtt így a tanteremszükséglet is, így az egy tanteremre jutó tanulók számának csökkentésével (35,3-ről 34,4-re) együtt sikerült lényegesen csökkenteni a váltakozást is. (33,2-ről 20,1⁰/₀-ra).

A gyakorló pedagógusok körében felvetődik, hogy a tanulócsoporthok létszámának növelése rontotta a pedagógiai munka feltételeit, s az első osztályos bukási arányromlás mögött esetleg ezt is lehet okként keresni.

Utóbbi sejtést a számítások nem igazolták. Önmagában a tanulócsoporthok létszámának 1,8-cal való növelése nem hoz érzékelhető különbséget egy-egy osztály nevelő-oktató munkája feltételeiben. Súlyosabban az esik latba, ha egészségtelenül magas tanulólétszámok jönnek létre közvetlenül a bontási határ alatt. Ez az intézkedés viszont az előbb már részletezett két előny mellett évi 11 millió Ft-os megtakarítást is hozott a működési (főleg bér-)költségekben.

Tovább folytatódott a megyében az általános iskolák koncentrálása, s az 1980/81-es tanévre a felső-tagozatosok szakrendszerű oktatása 100⁰/₀-ossá vált.

Az általános iskolák ellátottsági különbségeinek csökkentésére — főleg az V. ötéves terv első éveiben — jelentős eszközöket fordítottunk, s tovább folytattuk megyei taneszközbeszerzési programunkat is. Az iskoláknak viszont mennyiségileg több új tantervi eszközre lett volna szükségük.

A tervidőszakban a napközis ellátás aránya 32,5⁰/₀-ról 42,3⁰/₀-ra nőtt; a vendéglátóipar segítségével is bővültek a gyermekéktetési lehetőségek, s a tervidőszak utolsó évében megkezdtük a továbbfejlődés szélesebb távlatait magában rejtő átszervezési munkát.

A testi nevelés feltételrendszere nem javult a tervezett mértékben, anyagi okok miatt több új iskolához kapcsolódó tornatermünk csak 1981-ben épül meg. A mozgalmi helyiségek gyarapodását is lefékezte az osztályteremszükséglet növekedése. Az új iskolákat is általában kapacitásukon felüli terheléssel használják, s a kiegészítő helyiségeket nem az eredeti célnak megfelelően veszik használatba.

A szaktantermi rendszer fejlődése általában az új iskolák épülésével együtt valósult meg.

A zeneiskolák fejlesztésére igen kevés anyagi eszközt tudunk fordítani. Ezt az utóbbi években az is okozta, hogy az alapellátást kell elsősorban fejleszteni.

A veszélyeztetett gyermekekre — központi intézkedés folytán is — a tervidőszakban nagyobb figyelem irányult. Az állami gondozott gyermekek nevelésének feltételrendszere jelentősen gazdagodik a megyében a 320 férőhelyes Gyermekváros és az új 80 férőhelyes Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet belépésével. A gyógypedagógiai intézményhálózat a tervezettnél kis mértékben jobban fejlődött; sajnos ennek a hálózathoz további fejlesztés nélkül kell kiszolgálni a VI. ötéves tervidőszak jelentősebb demográfiai igényeit is.

A tervidőszak utolsó 3 évében megkezdődött az általános iskolában az új dokumentumok bevezetése. Megvalósításuk érdekében lelkiismeretes munkát vé-

geznek pedagógusaink. Célrendszerét megismerték; a nevelés-oktatás korábban helyenként megnyilvánuló szétválasztottsága csökkent, de nem elég alkotó az iskolák konkrét pedagógiai programjának megfogalmazása, sok esetben hiányolható az önképzés csekély volta. A nevelő-oktató munka általános szintjavulása ellenére sem kielégítő tanulóink közösségi magatartása, tanulási fegyelme, tudásszintje, önkormányzati tevékenysége.

3. Középfokú oktatás

A tervidőszakban a megyében a középfokú továbbtanulás gyakorlatilag általánossá vált, évente 93—96%-os szinten megvalósult. A középfokú iskoláztatásban beálltak a távlati programunkban célzott arányok (50% szakmunkásképzés, 30% szakközépfokú iskola, 20% gimnázium).

Megyei középfokú iskolai struktúránk a 70-es évek második felében jóval kisebb változáson ment át, mint a korábbi időszakban. A pótlólagos anyagi eszközökből is igen mérsékelten részesülhettek csak a középfokú oktatási intézmények. Az V. ötéves terv legtöbb elmaradt tétele is innen került ki. Nem haladt terveink szerint előre a szakmunkásképző intézetek tornatermeinek építése, szakoktatási intézményeink gépi felszereltsége sem. Elsősorban a gyakorlati oktatás feltételei javultak a tervidőszak második felében a szakmunkásképzési alap felhasználásával.

Szakmunkásképző intézeteink szakoktatási állománya keveset haladt előre a pedagógiai képesítésben, néhány középiskolánkban ma is sok túlóra van.

A távlati program által előírt aránynak megfelelően csökkent a gimnazisták, nőtt a szakközépfokú iskolások száma. Ez már az érettségizettek számában is tükröződött. Ebben az ötéves tervben már több szakközépfokú iskola érettségizett a megyében, mint gimnazista. Jelentős számban jöttek létre szakmunkásképzési célú szakközépfokú iskolák. A hagyományos szakmunkásképzés lényegileg szinten maradt. A szakközépfokú iskolai arány növekedése zömében úgy történt, hogy néhány meglévő intézményben — gimnáziumi osztályok helyett is — új szakközépfokú iskolai osztályok indultak (híradástechnikai, autószerelő, postaforgalmi, vízügyi).

Jelentősebb épületbővülés csak a kereskedelmi szakmunkásképző- és szakközépfokú iskolában következett be. Ez lényeges volt a lányok szakmatanulása szélesítésében.

A megye a 70-es évek végére a középiskolai szakoktatás fejlesztésében túlhaladta az országos arányokat (48,3% 45,4%-kal szemben). A községi gimnáziumok iránt erősen csökkent az érdeklődés. Nem kedvező, hogy néhány helyen elaprózott, 1 osztályos gimnáziumok is maradtak.

A változáshoz tartozik a szakosított gimnáziumi (1979/80-tól fakultációs I.) osztályok további felfutása is. Ezt egyébként tudatosan együtt futtattuk fel a szakközépfokú iskolákkal, mivel ez a folyamat ellensúlyozta a szakközépfokú iskolák csekélyebb arányú továbbtanulás-biztosítását.

A középiskolai struktúra ilyen változásának is voltak azonban számottevő konzekvenciái. A szakoktatás iránt sokkal jobban érdeklődő fizikai dolgozók egyre nagyobb arányban küldték gyermekeiket a megye középiskoláiba. Így a struktúra változással jórészt összefügg, hogy 1979/80-ban Szolnok megyében volt a legmagasabb az országban a középiskolákban a fizikai dolgozó gyermekek aránya.

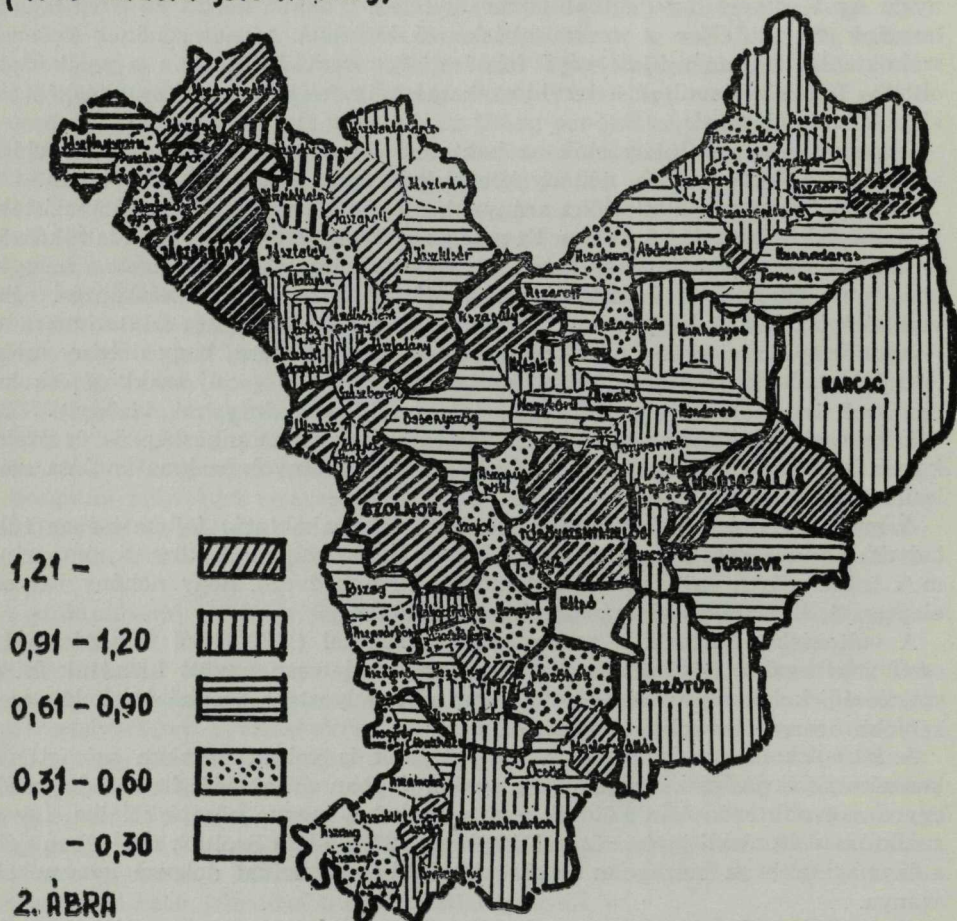
A struktúraváltozás nyomán a felsőfokú továbbtanulás szempontjából rendkívül heterogén produktivitású középiskolarendszer jött így létre a megyében.

Az utolsó 6 tanévi adataink szerint a matematika szakosítású gimnáziumban érettek 70,2%-a; a fizika szakosításában érettek 65,3%-a, az idegen nyelvi szakosításában érettek 49,2%-a, az általános tantervű gimnáziumban érettek 27,3%-a, végül a szakközépiskolában érettek 15,5%-a nyert felvételt felsőfokú oktatási intézménybe. (Még az utóbbi intézménytípuson belül is rendkívül széles a skála, mert általában az ipari szakközépiskolákban érettek 23—24%-a, a mezőgazdaságban érettek 16—17%-a, a közgazdaságban, kereskedelmiben érettek 7—8%-a, az egészségügyiben, óvónőiben érettek 2—3%-a nyert felvételt a felsőoktatásba.)

Sajnos intézmények szerint is jelentős a heterogénitás ugyanebből a szempontból. Gimnáziumaink jó része még nem érte el a távlati programunkban előírt 45%-os minimális felvett-érett arányt. (A szakközépiskolák egy része is

FELSŐFOKÚ TOVÁBBTANULÁS 1974/75 - 1979/80

(1000 lakosra jutó évi átlag)

távol van a 16—20%-os célkitűzéstől.) A továbbtanulási esélykülönbség így lényegileg főleg középiskolaválasztási kérdéssé degradálódott (ami a továbbiakban „jó” gimnáziumi fakultációs blokkválasztási kérdésként élhet tovább).

De milyen is ez a választás?

A fizikai dolgozók gyermekei, a községi általános iskolák végzett tanulói és a fiúk elsősorban szakoktatási intézmények felé orientálódnak. A gimnáziumi-aspiráció kifejezetten a település-hierarchiának megfelelően csökken, míg a szakmunkásképzés felé való orientálódásra éppen ennek a fordítottja a jellemző. (Szakmunkásképzőbe Szolnokon a végzősöknök csak alig 30—31%-a kíván menni, a középfokú központokban ez az arány 44—45%-os, míg az alsófokú központokban és a szerepkör nélküli településeken 46—52%-ra is felemelkedik.)

Cigánytanulók még mindig nagyon kevés számban jutnak el a középiskolákba.

A végzős lányok mintegy 23—24%-a (jórészt kényszerből is) gimnáziumot választ; a fiúknak mindössze 11—12%-a teszi ezt. E választások folyamányaként nem csoda, ha az egyes településekről felsőfokú intézménybe nagyon különböző mértékben jutnak el a tanulók (2. ábra). Néhány településünkön ez nem igen biztosítja a legszükségesebb értelmiségi „újratermelést” sem!

A struktúráváltozás egyértelmű következménye, hogy ez alatt az öt év alatt a megyéből a felsőoktatási intézménybe jelentkezés mintegy 15%-kal csökkent. (Nem véletlen a felsőoktatási intézmények panasa az utóbbi években a merítési arány csökkenésére.) Ezen belül a lányok felsőoktatási-aspirációja 23%-kal (sokan mennek közülük olyan szakközépfiskolába, ahonnan minimális a továbbtanulás, s a gimnázium után sem törekszenek annyira a továbbtanulásra, mint a fiúk), a szakközépfiskolában éretteké 20%-kal, a fizikai dolgozók gyermekeié 17%-kal csökkent. (Ez nagyarányú szakközépfiskola-választásukkal függ össze.)

Struktúráváltoztatási taktikánk beváltotta a reményeket. A megyéből felsőfokú intézménybe felvettek száma nem esett vissza; a kevesebb jelentkezőből nagyobb arányú lett a felvétel. Ebben jelentős volt az a tény is, hogy az 1979/80-as tanévvel a Vízügyi Szakközépfiskola átadott épületében megkezdte működését a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskola kihelyezett nappali tagozata.

Az utóbbi 6 tanév után átlagosan a megyéből az érettek 28,5%-át, ezen belül szakközépfiskolában éretteknek csak 15,5%-át, a leányoknak csak 23,5%-át, a fizikai dolgozók gyermekeinek csak 23,7%-át vették fel felsőoktatási intézménybe. És aki nem tanul tovább? Mi is lesz a sorsuk? 5 tanéve gyűjtjük a munkába állás részletes adatait is. Ennek összesített eredményéről ad tájékoztatást a 3. ábra.

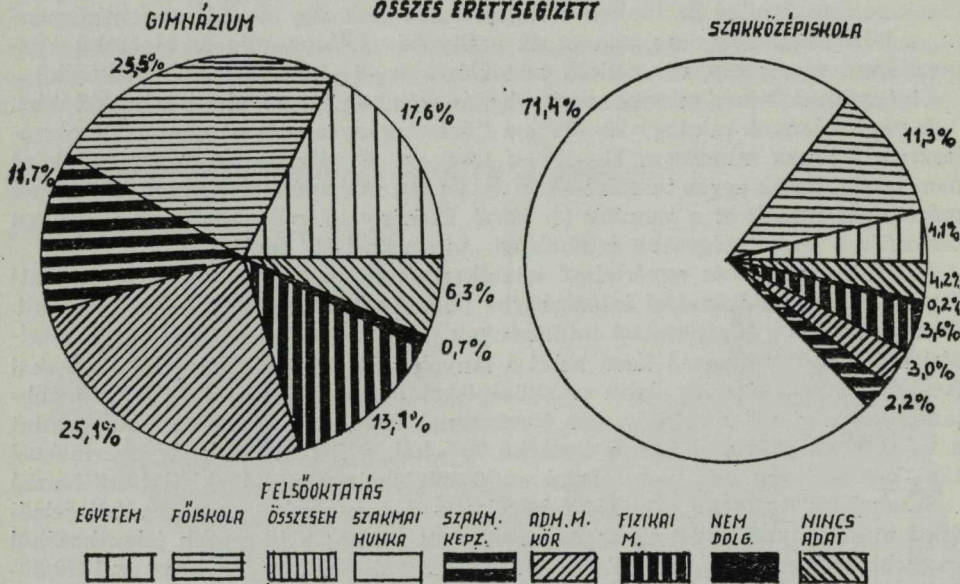
E szerint a gimnáziumok előnye jelentős a szakközépfiskolákkal szemben a továbbtanulás szempontjából. Ma is túl sok fiatal számára azonban a gimnáziumok csak az adminisztratív munkakörök felé nyitják meg az utat. (Minden itt végzett negyedik fiatalnak ez a sorsa.) Elég sok a szakképesítés híján fizikai munkakörben (gyakorlatilag segéd- vagy betanított munkásként) elhelyezkedők száma is.

A szakközépfiskolák viszont jól teljesítik szakmai munkába állásra felkészítő funkciójukat. Ez bőségesen kiegyenlíti a továbbtanulásban játszott csekélyebb szerepüket. Kevés az adminisztratív, a fizikai munkakörben (tehát szakképesítésük felhasználása nélkül) munkába állók és aránylag a pályakorrekcióra szorulóknak száma is. Ugyanis az előzőket, valamint a szakközépfiskola után szakmunkásképzésben továbbtanulókat ilyeneknek kell tekinteni.

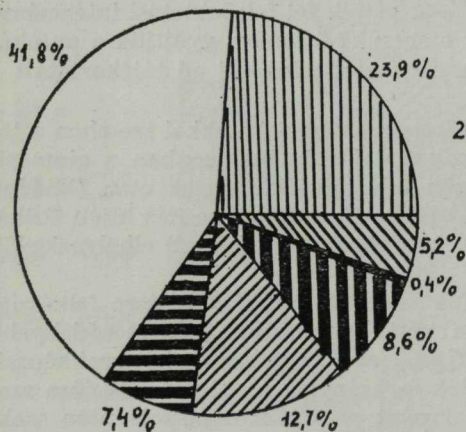
Összességében a gimnázium a felsőoktatásra felkészítő funkcióján keresztül az érettségizett tanulók 43,1%-ának adott ebben az öt évben Szolnok megyében

érdemi perspektívát. A szakközépiskola szakmai munkába állásra és felsőoktatásra felkészítő funkcióján keresztül ez idő alatt az itt érettségizett tanulók 86,8%-ának biztosított kedvező — és a tanultakkal konzekvens — pályára állási lehetőséget.

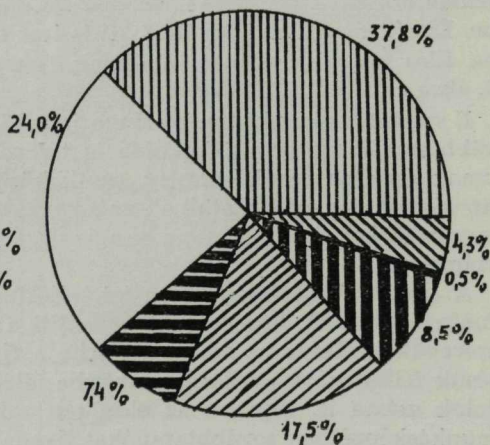
VÉGZETT KÖZÉPISKOLÁSOK MUNKÁBA ÁLLÁSA (1975/76-1979/80)

FIZIKAI DOLGOZÓK GYERMEKEI

NEM FIZIKAI DOLGOZÓK GYERMEKEI

3. ÁBRÁ

Ez döntő tényező az iskola társadalmi közkedveltségének kialakulásában.

A 3. ábra alsó része viszont a más-más társadalmi réteghez tartozók középiskola utáni sorsát tükrözi. Ez már a rétegfüggő középiskolaválasztás konzekvenciáit is kifejezi. Ez a diagram három területen mutat különbségeket. (Ebből két-
tő igen lényeges.)

A fizikai dolgozók érettségizett gyermekei közül a legtöbb (41,8%) szerzett szakmájának megfelelően munkába áll. A második legnagyobb csoportjuk (23,9%-uk) felsőoktatási intézményben továbbtanul. Így a középiskola e két funkciójának megfelelően 65,7%-uk boldogul.

A nem fizikai dolgozók érettségizett gyermekei között a legnagyobb csoportot (37,8%) a felsőoktatási intézményben továbbtanulók alkotják. Körükben a második legnagyobb csoportot alkotják a szakmájuk szerint munkába állók (24,0%). (Tehát e két fő csoport tekintetében szinte fordított a megoszlás a két réteg gyermekei körében.) Összességében a nem fizikai dolgozók gyermekei közül a két funkció szerint 61,8%-uk boldogul. Ez kissé kevesebb a fizikai dolgozók gyermekei hasonló adatánál.

Ezt a különbséget az egyenlíti ki, hogy körükben több az adminisztratív munkakörben elhelyezkedők aránya.

Sajnálatos, hogy ilyen adataink a szakmunkásképzést illetően még nincsenek. Távlati programunknak ezt a célját eddig nem valósítottuk meg.

Középfokú intézményeink mindegyik típusában is már legalább 2. osztályig feljutott az új dokumentumok alkalmazása. Ismert az a széleskörű vita is, amely egyik-másik tanterv bevezetését kísérte, s ez nem volt kedvező hatású az új dokumentumok érvényesítésére. Örvedetes, hogy a magasabb igényű tantervi követelmények teljesítésében nincs visszaesés, bár középfokú intézményeinkből a lemorzsolódás, az általános iskolához viszonyított jelentékeny eredménycsökkenés még mindig (főleg egy-egy intézményben) jelentős. A felzárkóztató munkától több eredményt várunk. Nem minden kérdést lehet megoldani azzal, hogy a középiskola bírálja az alsófokú oktatás liberalizmusát (amely egyébként egy-egy általános iskolában könnyen tetten is érhető).

Tanulmányomban nem érintettem valamennyi eredményt és gondot, mely közoktatásunk elmúlt fél évtizedére jellemző volt. Elsősorban azokat a kérdéseket emeltem ki, melyek a leglényegesebbek a megye lakossága iskolázottságának az iskolás korban történő növelése szempontjából. Érintettem e munka legfontosabb és ez időszakban leginkább megváltozott feltételeit, és az olykor macacs egyhelyben topogás okait is igyekeztem felderíteni.

E tanulmány abban a reményben íródott, hogy a most feltárt gondokon ugyanúgy úrrá lehet lenni, ahogy számos korábban felismert ellentmondást sikerült mára feloldanunk és elfelejtünk.

DR. VINCZE SÁNDOR

Erdei Ferenc társadalomszemlélete

Értelmetlen vér- és anyagi áldozat után gazdaságilag tönkresilányított ország; elbukott forradalmak; a történeti Magyarország széthullása; egy világbirodalom kiharcolt, kialkudott pozíciójából való kihullás; az új helyzet tudomásul vétele vagy a trianoni béke revíziója; megtorlások és bűnbakkeresés; új európai orientáció keresése; a már csődöt mondott társadalmi rend restaurációja; új világháború és agresszív hatalom árnyéka; s még sorolhatnánk... S itt vannak a rákövetkező változások: új világháború; a régi uralmi rendszer összeomlása; színes, pezsgő demokratikus légkör a romokon; újjáépítés; gyökeres társadalmi átalakulás; a hatalommal élők túlkapásai; kiábrándulás és megerősödés a szocializmus eszméiben; kényszerű kollektivizálás nyomán kivirágzó mezőgazdaság, új falusi társadalom; stabilizálódás majd a gazdasági nehézségek feltornyosulása... Még felsorolni is sok, kiragadni néhányat is nehéz az elmúlt 50 esztendő történetéből. Mennyi változás, mennyi fordulat. Tisztalátásúak megzavarodása, tájékozódó képesség csődje. S van egy ember aki magát írónak, tudósnak és politikusnak nevezi; aki átélte mindezeket; aki mindig megnyilatkozott a nehéz helyzetekben; van egy író, tudós és politikus, akinek műveit napjainkban kozmetikázás és magyarázkodás, utólagos helyesbítés nélkül *facsimile* kiadásban vállalja könyvkiadásunk, a nagyközönség elé meri bocsátani együtt és változatlanul. Van valaki, akinek nem kell módosítania, nem kell magyarázkodnia, szegyenkeznie. Ez Erdei Ferenc. Jelenség és csoda korunkban, s úgy kell rá tekintenünk, hogy ne csak csodáljuk, de meg is értsük, s ha lehet saját útjainkon is öt kövessük.

Erdei Ferenc az 1930—40-es években megjelent munkáiban olyan tudományosan megalapozott társadalomképet hagyott ránk, amely nemcsak több tudományág szemléletére hatott serkentőleg, hanem a gyakorlati politikának is mindannyiszor mintául szolgálhatnak elemzésének módszerei. Közhelyszerűen hat, de igaz: Erdei a jelenben a múltat és a jövőt is együtt látta, s a jövőben nem vágyait, de a szükséges tennivalókat vetítette, s a tennivalók módját a múlt még ható tényezőihez s a jelen valóságához igazította. Feláldozta az ideálist a realisért, de csak az előre mutató tendenciák kibontakoztatásáért kötött kompromisszumot. Életművének éppen ez ad örökérvényűséget, s ezért tudjuk maradéktalanul ma is vállalni.

Csak egy példát arra, hogy mire gondolok.

A szövetkezeteket — akár mint tulajdonformát, akár mint termelési és értékesítési szervezetet — már a harmincas években a parasztság felemelése eszközének tekintette. Szobájában Magyarország eltérő fejlődésű területei térképen voltak körvonalazva, s mindenik vidékre eltérő típusú szövetkezetet, szervezési

módszert dolgozott ki, hogy a hagyományokhoz, a társadalom szerkezetéhez igazodva a legkisebb anyagi, erkölcsi és emberi károsodás nélkül szerveződjének majd a szövetkezetek. Tudjuk, a szövetkezetesítés nem így ment végbe. Erdei hiába képezte ki a földminősítőket külön tanfolyamon, s azok hiába végezték el szakszerűen a tagosítás előtti felmérést, beavatkoztak a munkába, átrajzolták a térképeket, semmivé tették az emberi módszereket. Erdei ezidőt földművelésügyi miniszter. Vállalja minden kellemetlenségével együtt a kollektivizálást, módszereinek eltiprását a mégis menthetőért. Testével védelmezve a védendőt, felfogva a csapásokat. Ne gondolkozzunk azon, hogy mi lett volna, ha nem ő áll mégis ott. De tanuljunk tőle hitet és emberséget. S vegyük észre: mai mezőgazdaságunk eredményei az ő gyakorlati és tudatformáló elméleti munkásságának köszönhetik jó eredményeiket.

Erdei Ferenc társadalomszemléletét paraszti származásán kívül politikusi szerepvállalása és jogi, szociológiai, közgazdasági képzettsége határozta meg. A politikusi alkat saját bevallása szerint is paraszt mivoltának felismeréséből, az ezen való változtatás társadalmi méretű szándékából fakadt. Jogi, szociológiai és közgazdasági képzettsége viszont társadalmi szemléletének lényegét adja, s egyben igen jól segíti politikusi tevékenységét. A magyar társadalom mindenkori szerkezetét ugyanis szociológiai pontossággal úgy elemezte, hogy a társadalmi szerkezet lényegét a mindenkori munkaszervezettel, munkavégző képességgel mérte, azonosította. Úgy tekintette az egyes társadalmakat, mint elsősorban termelésre, munkavégzésre berendezkedett vagy ezt csupán elemeiben biztosító szerkezeteket. Amelyik társadalom alkalmatlan a termelőtevékenység korszerű megvalósítására, az negatív előjelű, azt politikailag támadni kell, s át kell alakítani. Ez a marxi—lenini gondolat sajátos értelmezése, kifejtése Erdei Ferencnél. 1848 előtti rendi társadalmat e közgazdasági nézőpontból így értékeli: „A mi rendi társadalmunk nem volt kiképzett és tagozott munkaszervezet, mint a megelőző korszakok nyugati rendi társadalma. Tehát nem olyan általános munkaszervezet volt, mint a megelőző korszakok nyugati rendi társadalma. Tehát nem olyan munkaszervezet volt, amelyben egy magas tekintélyű úri rend vezetése alatt polgárság, hivatalnok réteg és a parasztság szakszerű munkája folyt e különböző munkáknak megfelelő és folyamatosan kiképzett társadalmi formák, módszerek között. A mi rendiségünk egyszerűen *uralmi rendszer volt*. Felül az uralkodó nemesség, egyúttal ténylegesen társadalomvezető és adminisztráló hivatalnokréteg is, a másik oldalon pedig kihasznált és leszorított dolgozó parasztság.” (Erdei F., 1943. 16.). Ez a társadalmi szerkezet lényegében megmaradt egészen a második világháborúig, s csupán annyi változás figyelhető meg, véli Erdei, hogy a *középosztály, azaz a polgárság egy része, s a munkásság* alakult ki, mint valóban szakképzett, a modern munkaszervezetben is helytálló, termelő funkciót betöltő réteg. Az előbbi azonban még sovány, kis erőt képvisel, az utóbbi tapasztalatlan, s állandóan híguló, feltöltődő, bár erőt képviselő osztály, s a jövő átalakulásának záloga. Az új osztályok azonban a régi társadalmi uralmi rendszerbe illeszkednek be, ahol csak részben történt változás, a hatalom kompromisszumok eredményeként megmaradt jogi, adminisztratív jellegűnek ugyanazoknak a kezében. A parasztság, mint egy külön világ, zárt rend változatlan állapotban van, s éli a maga életét, amely idejétmúlt. Az egész társadalom alkalmatlan ebben a formában korszerű termelésre, munkaszervezetként alig-alig funkcionál, s a termelés alacsony szintje, s az uralmi rendszerből fakadó szociális elosztás miatt a társadalmi bajok egyre sokasodnak.

Ez a társadalom ha mutat is változást, az nem lényegi, s mi több *nem belső fejlődés eredménye*, hanem „sokkal inkább külső hatásé”. Mutatja ezt a korai magyar kapitalizmus kora, majd a forradalmak után bekövetkező restauráció, s Tisza István és Bethlen István rendszerének lényegi azonossága, ál-liberalizmusa. A száz esztendő alatt végbemenő belső változásokban Erdei mindig felismeri az azonosságot, egy-egy változásnak deklarált belső átrendeződés egykor már megvolt előképét: Tisza—Bethlen, Horthy—Gömbös, vagy korábban: a rendi társadalom-kiegyezés kora. Magyarán a termelőtevékenységet korszerűen megszervezni nem tudó magyar társadalom önmaga megújítására képtelen, csupán külső hatásokra reagál régi beidegzései szerint, s uralmát jogilag fenntartva egy idejétmúlt kisebbség általános elnyomorodás felé, s ezzel idegen hatalom karjába is kergeti a magyar társadalmat. Ahhoz, hogy változás következék be, fel kell szabadítani a belső energiát, amely az elnyomott osztályokban szunnyad, s a társadalom kiegyenlítődjött erői miatt nem válhat hajtóerővé. A változás csak a munkásság vezetésével mehet végbe, mert annak vannak szervezetei, politikai tapasztalatai, de önmagában erre képtelen lenne kis létszáma, s egyre híguló volta miatt. Fel kell szabadítani a parasztságban lévő energiát, s be kell kapcsolni a belőle kisarjadó új értelmiséget, amely felismeri a változás szükségességét.

Politikai program, társadalmi lételemzés és történeti látásmód együtt, amely közgazdasági szemléleten nyugszik, s éppen ezért találkozhat a marxizmussal, s elsősorban Lenin elemzéseivel, s cselekvő magatartásával. S mindez, mint meghirdetett program, már készen áll 1943-ban a szárszói konferencián.

Erdői Ferenc első nagy tanulmánya a makói parasztság társadalomrajzáról szól. Ennek az alföldi, paraszti értelemben differenciálnak tűnő mezővárosi társadalomnak mozgásában, alakulásában ragadja meg társadalmi képét, középpontba az osztálytagozódást állítva, de kiegészítve. Jóllehet hangsúlyozza, ez a kép csakis a paraszti rétegekről szól, mégis teljes, mert Makó lényegét a parasztság adja, s ez mint egy külön egész társadalom jelenik meg ábrázolásában. Eszünkbe sem jut, hogy számon kérjük a városi vezetőség, intelligencia rajzának hiányát. A mű 1934-ben jelent meg. A dátum azért fontos, mert híressé vált montreux-i levele, amelyben azt írja, hogy felismerte a parasztság lényegét, csak 1936-ban íródott. A híres levélrészlet így szól: „... hogy a paraszt nemcsak osztály, hanem egy külön ország, azt itt tudtam meg végérvényesen.” (Erdői F., 1980. 73—74.). Már Makó társadalmát is teljességében ábrázolta. Nemcsak az osztályszerkezetet, de a társadalom minden vonatkozását, a kultúrát is bemutatta. Legfeljebb bizonyos felismerések még nem eléggé tudatosak, a szociológia és a néprajz módszerei vezetnek inkább, mint maga a felismerés. A makói parasztság rajzát művei sorában az egész magyar parasztság rajza, majd Szárszón az egész magyar társadalom rajza követi. S e művek nemcsak sorrendet, de lényegi összefüggést is mutatnak, s magyarázzák a szerző társadalomszemléletének lényegét is.

Mit tart a parasztságról, vagy ahogy ő nevezi, paraszti társadalomról Erdei?

Saját bőrén is tapasztalta, tudományosan is elemezte, hogy a parasztság kifejezetten *munkára* berendezkedett társadalom. Feladata, társadalmi szerepe a termelő munka megszervezése. Életét, életének minden mozzanatát maga a munka hatja át, s ez alakítja ki belső értékrendjét. Azaz az *érték* és a *munka*, a *társadalom* és a *munkaszervezet* összefüggése életében meghatározó. Sőt nemcsak általában hat a paraszttársadalomra a munka, hanem a munka minősége,

jellege, mezőgazdasághoz, földműveléshez kötött volta is döntő. Ezért fogalmazhat úgy, hogy a paraszt lényegében nem más, mint „... falun, tanyán és mezővárosban lakó földművelő és munkás társadalmi csoport...” (Erdei F., 1980. 75.). A munkára berendezkedett paraszti társadalom azonban ezt a munkát európai mértékkel mérve rendkívül korszerűtlenül végzi. Nem szakszerűen „... a munkának megfelelő és folyamatosan kiképzett társadalmi formák, módszerek között...”, hanem egy igen alacsony, alávétett társadalmi helyzetben. Ez az alávétettség múltbeli örökség, a rendi társadalomból átöröklött, s éppen ezért túlon túl zárt világ is, amely bár önmagában teljes, de éppen teljessége miatt belső mozgásra képtelen. Kiegyenlítődtek az erők, s csupán külső mozgató hatására képesek kilendülni egyensúlyi állapotukból. E korszerűtlen munkavégzésre szorított paraszttársadalmat ugyanis nem valamely külső kényszer, hanem önmaga konvenciói, kialakult teljessége fosztja meg ma már a belső fejlődéstől. Kiegyenlítődött erejű társadalmában a település, a gazdálkodás évszakokra tagozódó munkaritmusa, a belső társadalmi tagozódás, a családi és emberi kapcsolatok, a társadalmi szokások és világszemlélet zárt, s éppen ezért béklyóba verő rendszert alkotnak, s ma már nem annyira a külső kényszer, mint a saját emberi életét, önmaga teljessé tételét szolgáló, egykor az élet elviselhetővé varázsló belső rendje tartja fogva. Így fogalmaz: „A parasztságot, mint a szolgaságtól és a proletárságtól élesen elütő — egyébként, elvontan szemlélve, ugyanolyan gazdasági szerepű — társadalmi formát az erőszaknak valaha érvényesülhetett történeti hatásán túl és a gazdasági viszony tárgyi kényszerítő erejének az érvényesülésén felül, egy különleges társadalmi üzemmenet egy sajátos formaképződés hozta létre... és ez a szerkezetiség tárgyi kényszerítő erővel szabja meg a parasztság életét.” (Erdei F., é. n. 14.).

A teljesség tehát gát, az erők kiegyenlítődése mozgásképtelenség, s szunnyadó energia, amelyet fel kell szabadítani, hogy az hatóerő lehessen. S ezt már 1936-ban Montreux-ben felismeri: „Azt is most tudtam meg, hogy egy nép és osztály, amíg határai közt nyugodtan él, addig nem energia. Mikor bomlóban van, s mássá kíván lenni, akkor politikai energia, mely minden követ képes elgördíteni.” (Erdei F., 1980. 74.). Ezért idejétmúlt a parasztság, mint rendi jellegű maradvány, mint zárt életforma, s mint megújulni képtelen munkavégző csoport, munkaszervezet. Ezért szegényletes a paraszti lét azok számára, akik már kissé kiléptek belőle, s akik éppen ezért mássá kívánnak lenni. A kiszakadás a parasztságból, a mássá levés szándéka nem tömeges jelenség, de állandó folyamat, amely az egész társadalmat mintegy alulról táplálja friss erővel, megújítja elemeiben, de meg nem változtatja az egészet, legfeljebb jóindulatú apró változásokat eszközöl, s ezek még a külső hatásokat is inkább tompítják, semmint felerősítik, s elősegítik az örök parasztállapot, -szemlélet kialakulását. Erdei paraszt definíciójának másik részében éppen ezek fogalmazódnak meg: „A parasztság falun, tanyán és mezővárosban élő földművelő és munkás társadalmi csoport, mely külső és belső konvenciók által összetartott egységben külön civilizáció és külön kultúra szerint él állandó és különlegesen rendezett közlekedésben a társadalom többi csoportjaival, s akként helyezkedik el a társadalom alsó alaprétegeként, hogy folytonos kiválás révén a többi csoportok belőle újulnak meg.” (Erdei F., 1980. 75.).

Mit tartalmaz ez a maga korában merőben új, tudatosan forradalmi változtatást zászlajára író tudományos, s egyben politikai program? Milyen elemekből építkezik? Mit ragad meg a parasztságból mint egészből?

Kiemeli azt, hogy a paraszti társadalom *munkavégzésre* berendezkedett társadalmi csoport, feladata a *termelés megszervezése*, s ennek megfelelő *munkaszervezet* létrehozása. Ezt a munkaszervezetet, s magát a *munkát a társadalom lényegének* tekinti, de egyben a *világ színvonalával méri*, s *elmaradottnak* tartja.

Kiemeli azt, hogy a parasztság *rendi jellegű társadalmi maradvány*, s éppen ezért a *modern társadalmi normáknak* akkor *sem felel meg*, ha önmaga világán belül totális életet él, mert ez az élet a korszerűtlen termeléshez, munkaszervezethez és a világ színvonalához képest igen *igénytelen, alacsony, sőt embertelen*.

Kiemeli azt, hogy önmaga zárt világa, erőkiegyenlítetttsége miatt a parasztság *belső mozgásra, fejlődésre, lényegi és korszerű megújulásra képtelen*. *Belső mozgása* — bár ezt részletesebben nem szemléltettük — *álmozgás*, mert a parasztság *különböző csoportjai csak különböző stációi a paraszti létnek, amellyel a külső vonatkozásokra, hatásokra reagál*.

Kiemeli azt, hogy ebből az alávetett, mozgásképtelen, korszerűtlen állapotból *ki kell emelni* a parasztságot, s *forradalmi úton* mert nem szabad parasztnak lenni, el kell törölni a föld színéről ezt a minőséget. S ha belső mozgásra képtelen maga a parasztság, akkor *külső segítséggel* kell ezt végrehajtani, megtalálva a társadalomban azokat az erőket, amelyek ezt a parasztság bizonyos rétegeivel együtt végre tudják hajtani.

Korszerűtlen munkaszervezet, idejétmúlt rendi jelleg, belső mozgásra képtelen, erőkiegyenlítődség, álmozgás, forradalmi út és a forradalom kívülről történő végrehajtása. Már hallottuk ezeket a fogalmakat, felismeréseket. S nem a parasztsággal kapcsolatban, hanem az egész magyar társadalomra vonatkoz-

tatva. Az egész társadalom képtelen a korszerű munkaszervezetet létrehozni, lényegi szerkezete a rendi társadalomból öröklődött, új elem alig van, belső kompromisszumokkal reagál a külső hatásokra, s ezt belső változásként igyekszik feltüntetni, noha előképe már többször is feltűnt a történelem folyamán, kívülről kell a kiegyenlített erők egyensúlyát a korszerű fejlődés és színvonal érdekében, forradalmi úton felborítani, s meg kell szüntetni a fennálló állapotot, hogy európaivá lehessünk.

A paraszttársadalomról alkotott kép és a magyar társadalom egészéről felvázolt állapot 1943-ban szinte pontról pontra megegyezik, rímel egymásra. S itt most elhagytuk a finomabb részleteket, árnyaltabb rajzot, amely hasonló gondolatmenetet követ.

Magyarán szólva: *Erdei Ferenc a parasztságról, a paraszttársadalomról alkotott képét vetítette rá az egész magyar társadalomra megkeresve az azonos pontokat.* A paraszti társadalom válságjegyeivel ruházta fel az egész magyar társadalmat. A paraszti létet akarta megszüntetni korszerűtlen volta miatt, de ezt csak az egész korszerűtlen magyar társadalom megváltoztatásával együtt képzelhette el. A paraszti lét fojtogatta, de felismerte az egész magyar társadalom torokszorító kezennyomát benne.

Kimondhatjuk: *Erdei Ferenc társadalomszemlélete Erdi Ferenc parasztszemléletével azonos minden lényegi ponton.*

Fel kell tennünk azonban a kérdést: nem leegyszerűsítés-e ez? Nem szűk keret-e az egész társadalmat paraszti keretekbe fogni? Megragadja-e ez a teljességet, még akkor is, ha a parasztokat, paraszti társadalmat európai méretekben szemlélte?

A magyar társadalom egésze — mint ezt ő maga is bemutatta — 1848-ban nem újulhatott meg. 1867-ben, 1920-ban ugyanazok a meghatározó erők, s ugyanolyan uralmi rendszert alakítottak ki, mint a rendi társadalom idején. Vagy a polgárságot nem a dzsentri világ tartotta-e fogva egészében, nem sikerült e korlátozásokkal, zsidótörvényekkel a nem beilleszkedőket visszaszorítani a forradalmak után, s a katasztrófa előtt? A munkásság vékony rétegéből is sokakat nem a kispolgári lét és életforma vonzott-e inkább, mint a tudatos harc? Nem felkínálta e a múltból itt maradt, bizonyos kompromisszumokkal magát uralmon tartó uralkodó réteg az új rétegeknek is a hasonulás lehetőségét? S éppen ezért tudott-e korszerű munkaszervezetet létrehozni az egész társadalom? S a korszerűtlen munkaszervezet miatt nem alacsony szintű társadalmi termelés sodorta-e az egész országot a nyomor szélére és a külföldi agresszív hatalom karjaiba?

Az adott történeti pillanatban a lényegi vonások valóban megegyeztek az egész társadalom és a társadalom alatti parasztság között. S ha a lényegi pontok egyeznek, maga a kép helyes. Nem egyszerű rávetítés tehát Erdi Ferenc módszere, hanem lényegi egyeztetés, az azonossági jegyek tudatos felülvizsgálása, tudományos egybevetése. Igaz kép.

Természetesen mindez keret. Keret, amelyet Erdi a maga céljának megfelelő tartalommal meg is töltött. A szövetségesek keresése, a helyzet reális értékelése érdekében a társadalom mozgásban lévő elemeit állítva középpontba, a parasztságot és a társadalmat belső változásában, illetve bomlásában ragadva meg, alakította ki kategóriáit: megkövült parasztság, még parasztok, romlott parasztok, menekülők, már nem parasztok, visszaparasztosodók s más kategóriák jelzik ezt a törekvést. S az egész társadalom szempontjából ezért kap szerepet az új, kapitalizmuskori középosztály, a parasztból lett értelmiségi s a munkásosztály egyes

rétegeinek elemzése. Éppen az átmeneti állapot, az útonlevők érdekelték. Akiket valahová terelni vagy irányítani lehet már, s nem álló helyzetükből kimozdítani. S a lényegi keretnek ez saját célú kitöltése, amely inkább a politika mint a tudomány szempontjából érdekes és figyelemre méltó. Éppen ezért csak egy korra jellemző, s azonnali cselekvést meghatározó.

Tudomásul kell vennünk, hogy Erdei Ferenc egész magyar társadalomról vagy a paraszti társadalomról adott lényegi képet minden tudománynak azonos szelvényben és hasonló módszerrel, elmélyült vizsgálat során magának kell kiegészítenie a tudomány célját, módszerét figyelembe véve. Nem lehet változatlanul társadalmi kategóriáit a néprajzba vagy a történelembe, annak különböző ágazataiba, illetve szociológiába átemelni. A lényegi pontról kiindulva saját szempontú de az Erdeiéhez hasonlóan árnyalt képet kell felvázolni, hogy hűek maradjunk örökségéhez.

A paraszt Erdei Ferenc parasztsága vállalásával tagadta meg a parasztságát és a parasztságot. Saját helyzetének felismerése és társadalmi helyzetének elemzése segítségével láthatta meg a saját korának társadalmát, s a jövő érdekében való cselekedetek sorát. Ez a helyzet — mert európai szintre emelte önmagát — nem beszükkülést, hanem inkább kitérülést eredményezett, s tette őt a XX. század egyik legjelentősebb írójává, tudósává és politikusává.

SZABÓ LÁSZLÓ

Faluszája

Revolver-újság Jászapátin a századforduló idejéből

A megye sajtójának történetében szinte egyedülálló szint képvisel az 1903-ban Jászapátin terjesztett Faluszája című „humorisztikus hetilap”, amelynek 22 megjelent számát az Országos Széchenyi Könyvtár őrzi. A rendkívüli szellemességgel szerkesztett, vérbő, nemegyszer drasztikus humort tartalmazó újság érdekes képet nyújt a korabeli társadalmi életről és sajtóviszonyokról.

A hetilap szerkesztője és egyben egyetlen munkatársa Tóth Andor korábban a hivatalos helyi újság felelős szerkesztője volt. Különösen éles kritikai tevékenysége azonban rövidesen kihívta az akkor virágzó járási központ virilis vezető rétegének haragját. Úgy próbáltak megszabadulni tőle, hogy a lapkiadó nyomdatulajdonostól titokban megvásárolták az újságot, majd felmondták szerkesztői állását. Tóth Andor, hogy továbbra is nyilvánosságot biztosítson magának a szomszédos Heves községben nyomtatta ki vicclapját. A satíra éles fegyverével mutatta be hetenként a nagyközségnek Jászapáti „igazibb” képét, az események mögött rejtőző jelenségeket, kíméletlenül név szerint támadva, a legváltozatosabb módon lehetetlenné téve a helyi társadalmi és hivatalos élet irányítóit. Ez kitűnően sikerült neki. Olyannyira, hogy például Hevesen, ahol az engedély nélküli lap árusítása kitoloncolás terhe mellett tilos volt, a heti vásároló népnek a nyomda ajtajából olvasták fel a legfrissebb számokat nagy nevetés és frenetikus tapsok közepette. Még népszerűbb volt a lap Jászapátin, hiszen mindenki által közzismert személyek szerepeltek abban.

A lap szerkezeti felépítése egyébként kitűnően paródiázta a korabeli újságok rovatbeosztását, szigorúan megőrizve az ismert sablonokat a vezércikktől a szerkesztői üzenetekig. Az olvashatóság segítette elő még, hogy a tartalomnak több mint a felét versben írta meg a szerző. A vezércikkek általában az elmúlt hét fontosabb eseményeit ábrázoló szellemes tudósítások voltak bálokról, kaszinói tisztújításról, a helyi plébános beszédéről, vagy éppen arról, hogy a korzón egy ismerős járókelő hangosat szellentett. (Ennek legkülönbözőbb részleteiről azután heteken át olvashattunk nyílt leveleket, hozzászólásokat a hírek, s a közönség köréből rovatban.) Máskor azt énekli meg a szerkesztő, hogy kinek mit hozott a községben a Mikulás, újévkor koncertet rendez a község vezetőivel, akik ez alkalommal tréfás szonokban éneklik el bűneiket; karácsonykor meghirdeti a Faluszája karácsonyi végeladását, ahol újra az ismerős személyek kerülnek kalapács alá. Az érdekesség kedvéért idézünk egy strófát, gyanús cserépzületeiről ismert volt főbíró idézõ sorokat:

Abzug cserépgyár / Van minálunk már, / Kientzli Jóska lopott annyit / Elég lesz itt óh sokáig. / Hogy menjen gyorsan, / Őt krajcárért a zisványt is / Eladjuk mostan.

Az állandó rovatok közül érdemes megemlítenünk Vicc Vilmos és Élcs Éliás urak beszélgetéseit, amelyekben számonként négy-öt, valódi aktualitásokhoz kapcsolódó személyes élű megjegyzést olvashatunk. Ez alkalommal a község állomásfőnökét neveltségessé tevő sorokat idézzük.

Vicc: Ugyan mit szól szomszéd a községháza előtti ártérre?

Élcs: Nyakunkon felejtette az úristen, mint az állomásfőnököt.

Vicc: Folyó hóban jubilál, ünnepel az állomásfőnök, hallottad?

Élc: Az ám, most két éve, hogy élete párja a Grósz vendéglőben szétvert rajta egy erősebb fajta nyújtófát.

Az úri kaszinó működését (ahonnan Tóth Andort egyébként kizárták) a Vörösgárda rovatban tette lehetetlenné a szerkesztő. A gárdába 18 évet betöltött nőlen fiatal emberek léphettek be, a tagokat pedig folyamatosan mutatta be az újság, nem kis vihart kavarva ezzel a községben. Az akkori időkre jellemző egyleti élet tisztségviselői között például így jelentek meg a gárda tagjai.

Jegyző lett:

Lavorfalvi Balázs Vilmos, jelenleg szárazföldi tengerész, boldogult vízikapitány, ivászati gyakornok, speciális monológ, hős éjjeli nacht musikok vezére, táncbeli hujujujú cigányok és korcsmárosok védőszentje.

Pethes Tibor

A lap állandó figurája volt még Papír Golya János, a helyi néptanító, aki a kulturális eseményekről szokott beszámolni sajátos, népies fogalmazással. A szerkesztő előtt különösen ellenszenves személy később szabadságot kapott, s rendkívül szellemes levelekben számolt be útjairól, betegségeiről. Később Csörgős Benjámint kovácmester és állatorvos hírek rovatában megjelent frappáns látleteiből és sürgönyeiből tájékozódhatunk Golya János állapotáról, akit egyébként istállóban tartott két tehén közé kötve, hogy erősödjön a jó levegőn. Kónya Kálmán éneklései madártávlatból című fejezetet a hírek követik. Érdekessé teszi ezeket a híreket az, hogy minden esetben konkrét eseményeket mondanak el. Például a takarékpénztári igazgatóról, aki a hozzá forduló földbirtokosnak saját pénzéből ajánlott fel kölcsönt, a főjegyzőről, aki hivatalos idő után nem hajlandó a sáskák kártevése ellen intézkedni stb.

Természetesen nem mondhatjuk azt el egyértelműen, hogy a szerző-szerkesztőt e satírikus lap kiadása során valamilyen egységes elvi, társadalomkritikai szándék irányította. Sokszor az indokolatlan személyes elfogultság, sértettség vagy éppen anyagi érdek vezette tollát. A szerkesztői üzenetekben például félreértetlenül felhívta a figyelmet arra, hogy szívesen fogad érdekes bejelentéseket, megfelelő honoráriumért hozza lapjában a pletykákat, készít gúnyverseket. Az ilyen közleményeket általában az előzte meg, hogy a levelezés rovatban bejelentette, legközelebb „kit akaszt fel a Faluszájában”, — majd ha a beijedt illető hajlandó volt bizonyos áldozatokra, akkor a következő számban megbocsátott neki, nyilvánosságra hozva, hogy megjavult.

Ez a folyamat vitte az egyébként nagy nyelvi leleménnyel, sok eredeti ötlettel szerkesztett hetilapot a revolverező zughirlapok, pletykaújságok útjára, s járult hozzá ahhoz — az első számok megjelenése után megindult bírósági feljelentések sorozata mellett —, hogy meg kellett szünnie. Mintegy öt hónapig így élt Jászapátni egy olyan hetilap a századforduló idején, amely teljes egészében utasította el a korabeli társadalom intézményrendszerét, nemesi-klerikális apológiáját. Mindezt a nép számára érthető nyelven sok felvilágosító szándékkal tette, szinte egy szilárd elméleti koncepcióval rendelkező néplap életrealitásának lehetőségét felvillantva az olyan kiegyensúlyozottnak hírdetett Ferenc József-i békeidőkben.

ARATÓ ANTAL

Gecse Árpád köszöntése

Születésének 80. évfordulóját életmű-kiállítással ünnepelte az elmúlt esztendő novemberében. A több évtizede Alattyánban élő mester legszebb munkáit hozta el a Damjanich Múzeum Kossuth téri kis galériájába. S ez a születésnap bemutatkozás még azokat is meglepte, ámulatba ejtette, akik régóta ismerik őt; barátait és híveit, azokat, akik rendre találkoztak eddig is festményeivel a hagyományos szolnoki tárlatokon. Mert a „Jászság festője” ez alkalommal rajzait, metszeteit is kiállította, a pályakezdés, az indulás kevésbé ismert dokumentumait, a környező alföldi világ jellegzetes típusairól, a pályatársakról készített mives portréit, és ott sorakoztak a tárlaton itáliai barangolásainak emlékeit megörökítő hangulatos, finom humorral átszőtt grafikai is. Pontosság, szépség, erő a „gyémántcsiszolású” munkákban.

Évtizedek óta dolgozik szülőfalujában, kedvelt Tusculanumában, kicsit talán félre a világtól, de élénken figyelve mindig a világ dolgaira, változásaira, amely a jászsági faluban is tetten érhető, sőt színekben, formákban meg is örökíthető. Ezért is festi híven a valóságot, mindig közelében maradván a naturának, hogy művei akár „tudósításul” is szolgálhassanak majd az utókornak. Ma is vallja, amit a 40-es években mondott Lakatos Vincének a vele készített interjúban: „A báránnyelűség éh sehol sem olyan szép, mint a Jászságban. Vágó Pál hívta föl rá a figyelmemet, hogy itt vannak a világon a legszebb gomolyfelhők, s közöttük olyan derűs, kék az ég, mint sehol a világon. A jászkiiséri legelőn látja az ember a legszebb délibábot. Aztán megtalálni itt az aranykalászt ringató búza-földek és buckás erdők minden szépséges csodáját. Nem kell az embernek kompozíciókon törni a fejét; mindent elétár a felülmúlhatatlan művész: a nagy természet. Gazdag és rendkívül érdekes témát nyújt aztán maga a jász nép. Az ablakok, az arcok; az életük, munkájuk és — sajnos kipusztulóban lévő — régi viseletük. Egyszóval: miért csináljak gyökértelen, sablonművészetet a kávéházi asztal mellett, amikor minden szépségét felkínálja művészi munkámhoz a magyar földnek ez a gyönyörű darabja...”

Mindig a változó élet szépségeire való ráismerés, rácsodálkozás adta — adja kezébe az ecsetet, s volt, amikor a tollat is: Pictor Ignotus álnéven cikkeiben tanítja jászsági olvasóit a művészi szép befogadására. Ma azt mondhatnánk róla, Pictor Popularis, azaz az ismert, népszerű festő, akit jól ismernek nemcsak szűkebb hazájában, de akit a művésznek kijáró társadalmi megbecsülés is övez. Épp 80. születésnapja alkalmából tüntették ki a megyei tanács Művészeti Díjával.

Gecse Árpád most is dolgozik. S ha kell, nemcsak az ecsetet, még a kaszát is a kezébe veszi, ma is. A reneszánsz ember életkedvével bizakodóan tölti napjait. Élete fáját, nem volt vihar, mely eddig ki tudta volna dönteni, csak lombjait téphette meg olykor-olykor, mert gyökereivel mélyen és erősen kötődik ebbe a tájba, a valóságba. A Jászkunság azzal köszönti az immár 81 éves mestert, hogy néhány, az említett kiállításon is nagy sikert aratott rajzát, munkáját adja oda széles közszemlére.

Egri Mária: Ámos Imre

Az utóbbi időben tetemes adósságokat törlesztett a magyar művészettörténet. Átfogó monográfiák születtek jelentősebb művésztelepeink munkásságáról (pusztán a vásárhelyi kötet várát még magára), ugyanakkor az egyéni életművek feldolgozása is megelégné. Elég, ha csak a múlt évben megjelent kiadványokra utalok, ezen belül is csupán a Szentendrei Művésztelephez kapcsolódó alkotók bemutatására. A Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata gondozásában látott napvilágot Román József munkája, az impozáns Bálint Endre kötet. Aztán majdnem egyidőben került a boltokba az Ámos Imre és az Anna Margit kiadvány. Mintha időzítették volna a kiadók az ismert művészpárról szóló művek publikálását! Egyébként a Corvina műterem darabjai között jelent meg Dávid Katalin Anna Margit könyve, míg az Ámos kötet a Gondolat Szemtől szemben sorozatában olvasható — Egri Mária művészettörténész tollából.

Aki figyelemmel kíséri a művészeti publicisztikát, annak logikusnak tűnik az utóbbi munka megjelenése. Elvégre hosszú évek óta foglalkozik Egri Ámos Imre művészetével, életútjával, e lap hasábjain is találkozhattunk a „Gondolatok rajzban és versben” című dolgozatával. A hetvenes évek elején jelent meg „Ámos Imre Szolnoki vázlatkönyve”, és az itt-ott publikált kisebb írásokat már nem is említem. Nyilván úgy érezhette a szerző: a sok-sok személyes jellegű és tárgyi dokumentum birtokában képes átfogni és értékelni a művész emberi, alkotói útját. Mindemellett szükség is volt egy tüzesebb bemutatásra. Hiszen Haulisch Lenke Ámos kötete (1966, Művészet Kiskönyvtára) inkább csak a leglényegesebb tények, összefüggések feltérképezését vállalta, amivel persze egészséges támpontokat adott a modern magyar festészet e sajátos arculatú művészenek megítéléséhez.

Elsősorban festőként ismerjük Ámos Imrét. Tudjuk, hogy alapvetően a

Szentendrei Művésztelep lírai hangvételű alkotóihoz tartozott, konkrétan az expresszionista, szürrealista törekvések képviselőihez. Az is közismert: művészte Chagall asszociatív módszeréhez kapcsolható, egyénisége, világszemlélete és tragédiába torkolló sorsa pedig Radnóti Miklóssal rokon. Kevesebbet tudunk grafikai munkásságáról, életének, különös egyéniségének külső és belső komponenseiről. Ez a teljesebb Ámos Imre portré rajzolódik ki Egri Mária kötetéből. A személyes életút szövetében fel-felvillan a kortársi történelem, a művészeti élet képe, ugyanakkor bőséges tényanyagot kapunk a művész sokoldalú munkásságáról. Főként Ámos naplójegyzeteire, verseire támaszkodik a szerző, jóllehet a korabeli kritika vagy az egykori szemtanú visszaemlékezése is helyet kap az összeállításban.

Már a bevezető, előkészítő fejezetből megtudhatjuk Ámos Imre életének, művészetének legfontosabb meghatározóit. A szelíd, merengő, álmodozó fiatalember szeretetre, harmóniára, kiegyensúlyozott alkotói munkálkodásra vágyott, de csak töredékeit kapta ezeknek. Mert mindúntalan közbeszólt a pénztelenség, a nyomor, a kilakoltatás, majd pedig a megalázó, emberpróbáló munkaszolgálatok, elhurcolások sora. Ebből az alapképletből bontja ki Egri Mária Ámos pályafutását, amelyben az ellentétek, analógiák láncolata szerves és többnyire meggyőző folyamattá ötvöződik. Különös gondot fordít a szerző az alkotó személyiségének, gondolkodásmódjának és szociális kapcsolatainak érzékeltetésére, hisz a művészi sajátságok alakulása jórészt ezekből értelmezhető.

Itt van mindjárt a nagykallói gyermekkor — a maga különös lélektani, környezeti hatásaival. Fényképet látunk a szent rabbi sírjáról, közben bepillantunk a zsidó család életébe. Megjelenik a fiókos szekrény, az alabástrom oszlopos óra, aztán a vallásos ünnepek kellékei: a szent könyvek vagy az imaszíjak. Ámos számára a béke és a boldogság szigetét jelentik a fiatalkori élmények, s ezek a motívumok minduntalan felbukkannak képi világában. Ké-

sőbb a fasizálódás légkörében a jellegzetes tárgyi, figurális elemekhez társul a jóságos, békeességvigyázó angyal, aki a háború katalizmusai között már pusztító, ítéletvégrehajtó lényvé változik. Egri Mária megnyerő alapoossággal tárgya fel Amos motívumrendszerét, egyszersmind a képi elemek alakuló dinamikáját, jelentéshordozó szerepét.

Főként a párizsi időszak elemzése rokonszenves és meggyőző, ahol egyebek között a Chagall-lal való rokonságot tisztázza a szerző. Kimutatja a két művész alkati, életsorsbeli, művészi különbségét — Amos például soha nem tudott olyan felszabadulttan szárnyalni, mint idősebb társa) —, ám motívumrendszerek, festői szemléletük összekötő szálait is érzékelteti. Ami például Chagallnál kupolás görögkeleti templom, az a magyar művésznél a szülőföld református templomának vagy a kállói szent sírnak felel meg. Jól dokumentálja ezt az analógiát a „Chagallról gondolkodom” című grafika, de tanulságos összevetést kínál a „Szeretők orgonák között” című festmény és a Szolnoki vázlatkönyv egyik hasonló tematikájú rajza.

A kötet szerzője világosan megfogalmazza: „Amos a francia művészeti törekvésekhez érezte saját elképzeléseit legközelebb... (69.1.), viszont a hazai viszonyok, lehetőségek is érzékenyen beleszóltak pályafutásába. Részletes képet kapunk a művész kollektív, egyéni szerepléséről, a szentendrei környezet hatásáról, a kolónia emberi, művészi légköréről. Közben a naplójegyzetekre felelve a korabeli sajtókritikákba is beleolvashatunk, s Amos értő támogatói között többször felbukkan a neves művészeti író, Kállai Ernő személyisége. Egri Mária értő szemmel regisztrálja az alkotói periódusok sajátos módosulásait, ahogyan a reális térvizonyok egyre inkább egy jelképi töltésű asszociatív expresszionizmus felé tolódnak el. Jogosan bírálja a kiállítási reagálások felületes párhuzamait, hisz Amos Imre festészeté elsősorban Gulácsy Lajos sejtelmes vízióihoz kapcsolható.

Más kérdés, hogy itt már kevesebb támponttal kell beérni az olvasónak. Bármennyire igaznak, kézenfekvőnek tűnik ugyanis e rokonság, a konkrétabb bizonyítás nélkül valahogy a levegőben lóg a lényeges megállapítás. S mintha a párizsi időszak kivételével kevesebb hangsúlyt kapna az összehasonlító szakmai elemzés. Igaz, a korai „Vízről vízig” grafikai sorozatnál utalást találunk

az európai rajzművészetre, egyebek közt Frans Masereel képregényeire. Az is nyilvánvaló: hasznos, helyénvaló a kötet végi szakmai, periódikus sommázat. Annál inkább, mivel pótlékot nyújt a kicsit elnagyolt művészi pályaképhez. Szó esik többek között Rippl-Rónai, Berény Róbert hatásáról, a szentendrei telep néhány jelentős alkotójának frissítő befolyásáról, végül pedig az antifasiszta grafika nemzetközi képviselőiről. Olyan momentumok ezek, amelyek csak a tanulmány közegében, konkrét példakkal kaphattak volna szerves funkciót. És a példák hatékonyságát talán tovább erősíthette volna egy-egy szerencsés képi párosítás.

Ehhez kapcsolódik az esztétikai értékrend, a művészi minőség problémája. A legtöbb érdeklődő jöllehet ösztönösen is érzi az Amos-művek kvalitásait, de ezen belül nem biztos, hogy differenciálni tud. De hát éppen itt lenne kardinális szerepe a művészettörténésznek. Kiemelni, minősíteni, elemezni és bizonyítani. Egri Mária könyvében inkább a tematikai vonatkozások, az alkotói periódusok és a személyes motívumok dominálnak. Félreértés azért ne essék! Szeretjük, élvezzük az első kézből kapott művészi vallomásokat, jegyzeteket, különösen, ha olyan őszinte és jó tollú embert idéznek, mint Amos Imre. Ám a személyes mozzanatok, az alkotói háttér túlméretezése semmiképpen sem pótolja a szerző kritikai határozottságát.

Nem ismerem a Gondolat Kiadó szentől szemben sorozatának valamennyi darabját. Tapasztalataim szerint azonban szerzőként változik a sorozatcím értelmezése. Van, aki a korrajzból, a művészeti közélet gubancaiból közeledik az alkotói módszerek és személyiségjegyek felé, mások meg éppen fordított utat járnak. És voltaképpen ez a természetes. Egri Mária kötetére az utóbbi alapállás jellemző, mint ahogy Amos Imre művészetében is a legszemélyesebb egyéni élményekből jutunk el az általánosabb igazságok megfogalmazásáig. (*Gondolat, Budapest, 1980.*)

SZUROMI PÁL

Varga Domokos: Aranyhomok

Szülőföldjéről vall új könyvében Varga Domokos, vall és kérdez, faggatja a Kétfíz-köz, a Duna-Tisza köze múltját,

jelenét, s ha teheti jövőjét is. Nem írt tehát bédekkert, hisz útikalauz van bőven, jó is rossz is, emberibb — ha úgy tetszik: társadalmibb — fogódzókba kapaszkodott a szerző. Történeti kronológiák, adatok sorakoztatása helyett az ismerős szemével pillant a tájra, hol tudományos alapossággal, hol pedig lírai érzékenységgel. Ez a titka annak, hogy az olvasóval föl tudja fedeztetni a mégoly ismert tényeket is. Számára a kiskunsági kertkultúra egyszersmind a homok megkötéséért, termékennyé tételéért folytatott százados harcot is jelenti, a redemptióért vívott küzdelemtől a korszerű öntözés jeles évfordulókkal nem jelzett néhány győztes csatájáig; a „hírös város” mezőgazdasági, ipari, kulturális központtá válásának útját ugyancsak a homok, a szél elleni viaskodás, háborúk, járványok szegélyezik.

A történelem s a mai társadalmi, gazdasági élet tükrében aztán megviláncolhat sokminden, ami a szerzőnek — s az olvasónak is — fontos, érdekes; mindaz, ami vonzóvá teszi e tájat. És Varga Domokos szépen, érthetően tud mesélni, mert mintegy megéli mindazt, amiről szól. Nyomába puszkodik a Kétvízköz városait, falvait, pusztaikat járó Petőfinek, másutt Jókai, József Attila, Táncsics, Tömörkény, Mikszáth, Kodály, Illyés Gyula, Móra, Móricz, Versegly Ferenc vagy régi, kevésbé közismert följegyzések szerzői fogadják útitársul. A „Vizek könyve” szerzője természetesen otthon van a holtágak, a sziki tavak, minden rendű és rangú, mesterséges és természetes csatornák, víztárolók, kákás, nádas, sulymos, erdővel szegélyezett vizek, ritka madarak, dagonyázó vaddisznók járta lápok, kecskebékás tocsogók világában. Kétségkívül: az „Aranyhomok” legerősebb részletei a vizekről szólnak, ami így is van rendjén, hisz a táj arcát a Duna és a Tisza foglalják ősi, ám örökké változó keretbe. Pontos tehát, hogy szó essék a Tiszán épülő duzzasztó-tározó rendszerről, egy lehetséges Duna—Tisza csatornáról — akár egy Záhonytól Rotterdamig hajózható transzeurópai víziút fölvezetése közben is. S nem csekélység, amit elmond Bács-Kiskun néhány tájának „jóléti”, idegenforgalmi lehetőségeiről. (Amellett, hogy az olvasó számára is fölfedezi!)

Szolnokról, Jászberényről, a Jászságról külön fejezetek szólnak a könyvben — kevésbé alaposan, mint a Kiskunságról, vagy a Kecskemétről és környékéről szóló részek, ami természetesen nem azt jelenti, hogy e fejezetek nem tartoznak szervesen a kötet tartalmához. Egyébként is: ez a könyv, mint fentebb írtuk, nem útikalauz, de nem is szabatos földrajzkiadvány, s nem emelgeti a szociológia mázsás súlyait sem. Sok színnel megírt, a szerző jótékony subjektivitását is tükröző, ismeretterjesztő mű az „Aranyhomok”. A könyv egy-két vitatható megállapítása nem ebből a személyességből fakad. Kecskemét lakosságának átrétegződéséről például nem szerencsés leegyszerűsített formában beszélni, mint ahogy nem lehet teljes értékű az ingázásról általánosságokat citalni. Másutt — sok-sok részén a könyvnek — a mégoly rövid elemzések is pontosak, a tanyavilág sorsát taglaló fejezet például publicisztikus hevületével és objektív tényszerűségével egyszerre győz meg.

A könyv — ifjúsági és felnőtt olvasókra számítva — az utazásra, kirándulásra, felfedezésre csábítás szándékával íródott. S lám kiderült, Varga Domokos bebizonyította, hogy a Duna-Tisza köze sem szolgál alávalóbb látivalókkal, mint az ország, világ más tájai. Csodás vidék ez, csak éppen szem és szív kell e csodák meglátásához, megéléséhez. Kecskemét, Jászberény műemlékeihez ugyanúgy, mint a péceli „Csúnya természeti furcsaságainak, az ócsai temető kopjafáihoz, a Kiskunsági Nemzeti Park megszámlálhatatlan titkához, a szolnoki Tabán utcáihoz, az itt tenyésző erdők, madarak, fák, füvek, virágok rejtett szépségeihez csak az értelmesen kíváncsiságó ember férkőzhet közel. Voltaképpen ebben gyökerezik a könyv mély humánuma: az aszfaltos, vasbetonos, televíziós világban élő emberben olyan értékek iránt ébereszt kíváncsiságot, amelyek nélkül aligha létezhet teljes élet. Látni tanít — önmagunkat is felfedezni.

(Móra Kiadó, 1980. *Ezerszínű Magyarország sorozat*)

SZABÓ JÁNOS

Yusef Arpa

